

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές»

**«Η σχέση κοσμικότητας- Μουσουλμανικής Αδελφότητας και
ριζοσπαστικού Ισλάμ στη Μέση Ανατολή: η περίπτωση της Αιγύπτου
1954-2018»**

Όνοματεπώνυμο: Νικόλαος Νικολάου

A.M.: 161010

Διπλωματική Εργασία

Επιβλέπων καθηγητής: κος Σωτήρης Ντάλης

Αθήνα

2018

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία δεν αποτελεί προϊόν λογοκλοπής.

Αθήνα, 27 Σεπτεμβρίου 2018

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....σελ. 4.

Κοσμικότητα και Ισλαμικό Κίνημα: εννοιολόγηση και ιστορική εξέλιξη στην Αίγυπτο.....σελ. 6.

Μέρος Α΄

«Η σχέση προ της «Αραβικής Άνοιξης» 1954-2011: μια σχέση με διακυμάνσεις»

Κεφάλαιο 1: Η κυβέρνηση Gamal Nasser (1954-1970).....σελ. 12

Κεφάλαιο 2: Η κυβέρνηση Anwar Sadat (1970-1981).....σελ. 16

Κεφάλαιο 3: Η Αίγυπτος υπό το καθεστώς Hosni Mubarak (1981-2011)....σελ. 21

Μέρος Β΄

«Η σχέση μέσα στη δίνη της «Αραβικής Άνοιξης» 2011-2018: από την υποχώρηση στη πλήρη επικράτηση της κοσμικότητας;»

Κεφάλαιο 4: Η μεταβατική κυβέρνηση Tantawi (2011-2012).....σελ. 28

Κεφάλαιο 5: Η κυβέρνηση Mohammed Morsi (2012-2013).....σελ. 31

Κεφάλαιο 6: Η περίοδος διακυβέρνησης Abdel Sisi (2013-).....σελ. 34

Επίλογος.....σελ. 40

Βιβλιογραφία.....σελ. 43

Αρθρογραφία- Εργασίες.....σελ. 46

Εισαγωγή

Η μορφή που λαμβάνει η σχέση κοσμικότητας- Ισλαμικού Κινήματος (μετριοπαθούς ή ριζοσπαστικού) επηρεάζει τα κράτη του ισλαμικού κόσμου. Μάλιστα, η μελέτη της μπορεί να λειτουργήσει σαν ερμηνευτικό «εργαλείο» για να κατανοηθούν πολλές από τις συγκρούσεις που ταλανίζουν το Ισλάμ.

Σημαντικότατο ρόλο στην εξέλιξη της ανωτέρω σχέσης διαδραματίζει και η Αίγυπτος. Στη βορειοαφρικανική χώρα, κυρίως, ξεκίνησε η αντίθεση εκκοσμίκευσης- Ισλαμικού Κινήματος. Έπειτα, επεκτάθηκε στις υπόλοιπες μουσουλμανικές χώρες, με ιδιαίτερη ένταση στις περιοχές της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής. Η Αίγυπτος ως κράτος παρουσιάζει περαιτέρω ενδιαφέρον και εξαιτίας της βαρύτητας που έχει στον ισλαμικό και ιδιαίτερα στον αραβικό κόσμο. Επιπρόσθετα, αποτελεί σημαντικό συνεργάτη για τις Η.Π.Α., δεδομένου του ότι εξασφαλίζει πρόσβαση στη περιοχή του Κόλπου, ενώ αποτελεί και σημαντικό παράγοντα στην αραβο-ισραηλινή ειρηνευτική διαδικασία.

Η παρούσα εργασία ερευνά την εξέλιξη της σχέσης της κοσμικότητας με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα και το ριζοσπαστικό Ισλάμ στη Μέση Ανατολή, εξετάζοντας ως «μελέτη περίπτωσης» την Αίγυπτο από το 1954 έως το 2018. Εκτιμάται, ότι η σχέση έλαβε τη μορφή αντίθεσης και σύγκρουσης, αν και υπήρξαν περίοδοι όπου επιτεύχθηκε μια προσέγγιση έως και συμφιλίωση. Η χρονική διάρκεια της μελέτης δεν επιλέχθηκε τυχαία. Το 1954 σηματοδοτεί έτος- τομή στη νεότερη αιγυπτιακή ιστορία. Τότε, οι στρατιωτικοί, «εκφραστές» της κοσμικότητας, ανέλαβαν την εξουσία. Έκτοτε, η εξελικτική διαδικασία της σχέσης κοσμικότητας- Ισλαμικού Κινήματος αποτελεί τη κύρια αιτία αντιπαράθεσης στο εσωτερικό και ρυθμίζει, μεταξύ άλλων, και την εξωτερική πολιτική του αιγυπτιακού κράτους, όπως και τη στάση του κύριου συμμάχου του, των Η.Π.Α.. Ακόμα, εξετάζοντας αυτό το ευρύ χρονικό φάσμα, ο αναγνώστης δύναται να κατανοήσει σε βάθος την εξεταζόμενη σχέση, καθώς και να αντιληφθεί πολλά από τα τεκταινόμενα στον μουσουλμανικό κόσμο.

Ο συγγραφέας για την ολοκλήρωση της ερευνητικής του εργασίας χρησιμοποίησε συγγράμματα και άρθρα. Σχετικά με το θέμα, συγγράμματα βρέθηκαν πολλά που παρείχαν επαρκείς πληροφορίες και τον κατατόπισαν σχετικά με την εξέλιξη της σχέσης. Τα άρθρα χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για την άντληση πληροφοριών για τη

περίοδο 2011-2018 διότι τα συγγράμματα που αναφέρονται στο επιλεγμένο θέμα είναι λίγα, ενώ για την κυβέρνηση του Abdel Sisi δεν στάθηκε δυνατό να εντοπιστούν. Επομένως, μελετήθηκαν άρθρα δημοσιευμένα σε εφημερίδες ή άλλες έγκριτες ιστοσελίδες που επιλέχθηκαν μετά από έρευνα και αποδίδουν τη μορφή της σχέσης ρεαλιστικά. Επίσης, χρησιμοποιήθηκαν και άρθρα που ανήκουν στον γράφοντα και είναι δημοσιευμένα σε έγκριτες ιστοσελίδες και έγκριτα περιοδικά διότι ασχολείται με τα αιγυπτιακά ζητήματα.

Επιπρόσθετα, για τα ονόματα των πρωταγωνιστών χρησιμοποιήθηκε η αγγλική γραφή, ενώ για εκείνα των τοποθεσιών η ελληνική. Επιπλέον, προτιμήθηκε ο όρος Ισλαμικό Κίνημα γιατί αναφέρεται στη προσπάθεια εγκαθίδρυσης ισλαμικού κράτους στον μουσουλμανικό κόσμο και εμπεριέχει τόσο τα επιμέρους ισλαμικά κινήματα όσο και τις δύο παρατάξεις, εκείνες των μετριοπαθών και ριζοσπαστών. Ο όρος ισλαμικό κίνημα αναφέρεται στην Αίγυπτο και περιλαμβάνει τη Μουσουλμανική Αδελφότητα και το ριζοσπαστικό Ισλάμ. Στην εργασία παρουσιάζεται και ο όρος «πολιτικό Ισλάμ», αλλά δεν προτιμάται. Η διάκριση έγινε για πρακτικούς λόγους.

Η εργασία αποτελείται από ένα εισαγωγικό κεφάλαιο που λειτουργεί και ως θεωρητικό πλαίσιο και από δύο μέρη με διαχωριστική τομή την «Αραβική Άνοιξη». Στο πλαίσιο παρουσιάζεται ο ορισμός της κοσμικότητας και του Ισλαμικού Κινήματος, πως εξελίχθηκε η σχέση τους, καθώς και μια συνοπτική αναφορά στην ιστορία της σχέσης στην Αίγυπτο από τον 19^ο αιώνα έως και το 1954. Αναφορικά με τα μέρη, το πρώτο μέρος με τίτλο «*Η σχέση προ της «Αραβικής Άνοιξης» 1954-2011: μια σχέση με διακυμάνσεις*» αποτελείται από τρία κεφάλαια που εξετάζουν πως διαμορφώθηκε η σχέση στις κυβερνήσεις Nasser, Sadat και Mubarak. Το δεύτερο μέρος με τίτλο «*Η σχέση μέσα στη δίνη της «Αραβικής Άνοιξης» 2011-2018: από την υποχώρηση στη πλήρη επικράτηση της κοσμικότητας;*» αποτελείται επίσης από τρία κεφάλαια. Καθένα καταγράφει την εξέλιξη της σχέσης στη διάρκεια της «Αραβικής Άνοιξης» με λεπτομερή αναφορά στις κυβερνήσεις Tantawi, Morsi και Sisi. Στο τέλος, ακολουθεί μια κριτική αποτίμηση, καθώς και μια πρόβλεψη για το μέλλον. Έπεται η παράθεση βιβλιογραφίας και των υπόλοιπων πηγών που αξιοποιήθηκαν για την ολοκλήρωση αυτού του συγγραφικού έργου.

Κοσμικότητα και Ισλαμικό Κίνημα: εννοιολόγηση και ιστορική εξέλιξη στην Αίγυπτο

Η κοσμικότητα και η σχέση της με το Ισλαμικό Κίνημα εν γένει είναι από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Ισλάμ.

Με τον όρο κοσμικότητα ή εκκοσμίκευση εννοείται η διάκριση κοσμικής-θρησκευτικής εξουσίας. «Προϊόν» εκσυγχρονισμού, προβλέπει τη μεταφορά ορισμένων θεσμικών δεδομένων από τον θρησκευτικό χώρο στον εγκόσμιο¹. Μπορεί να γίνει μια διάκριση μερικής και ολικής εκκοσμίκευσης. Στην μερική εκκοσμίκευση εντάσσεται η διάκριση κράτους- εκκλησίας. Κράτος (πολιτική) και θρησκεία έχουν ξεχωριστή ύπαρξη και το πρώτο δεν επεμβαίνει στην ιδιωτική ζωή των πιστών. Μάλιστα, μπορεί να συνυπάρχει με τις θρησκευτικές αξίες, εφόσον οι τελευταίες δεν αναμειγνύονται στην άσκηση πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, η θρησκεία περιορίζεται στην ιδιωτική σφαίρα. Στην ολική εκκοσμίκευση όχι μόνο διαχωρίζεται το κράτος από τη θρησκεία, αλλά διαχωρίζονται και οι θρησκευτικές αξίες από την ιδιωτική ζωή. Βέβαια, δεν προτάσσει την αθεΐα, όμως περιθωριοποιεί τη «θεϊκή» επέμβαση σε τομείς όπως η επιστήμη και η ηθική².

Στον ισλαμικό κόσμο και ιδίως στη Μέση Ανατολή, η εκκοσμίκευση αποσκοπούσε στη μείωση της επιρροής της θρησκείας και των θρησκευτικών οργανώσεων στη πολιτική ζωή³. Παράλληλα, αποτέλεσε συνώνυμο της καταπίεσης των αποικιοκρατών και μοντέλο απολυταρχικής εξουσίας εισαγόμενο από τη Δύση. Το αποτέλεσμα ήταν η υποταγή της θρησκείας στη κρατική εξουσία⁴. Ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο προς παράθεση είναι ότι οι κοσμικές ελίτ θεωρούνταν διεφθαρμένες και αποκομμένες από τη κοινωνία⁵. Στοιχείο άξιο αναφοράς είναι και το ότι μεταπολεμικά, οι κοσμικοί ηγέτες στη περιοχή προέρχονταν από τον στρατό.

Στην αντίπερα όχθη από τη κοσμικότητα βρίσκεται το «Πολιτικό Ισλάμ». Πρόκειται για έναν όρο « που χρησιμοποιείται για να δηλώσει ένα μεγάλο αριθμό

¹ Βλ. Κωνσταντίνος Γ. Πατέλος, *Η πολιτική εξέλιξη του Ισλάμ*, Αθήνα, Κριτική, 2004, σελ. 182.

² Βλ. Elmesiri Abdulwahab, *Secularism, Immanence and Deconstruction*, σελ. 67-68 στο John L. Esposito, Azzam Tamimi (επιμ.), *Islam and secularism in the Middle East*, London, C. Hurst & Co, 2002.

³ Βλ. Morroe Berger, *Islam in Egypt today: social and political aspects of popular religion*, Cambridge, Cambridge University Press, 1970, σελ. 1.

⁴ Βλ. Tariq Ramadan, *Islam and the Arab awakening*, Oxford, Oxford University Press, 2012, σελ. 78.

⁵ Βλ. Tariq Ramadan, *ό.π.*, σελ. 86.

προσώπων και οργανώσεων που είναι αφοσιωμένοι στη μεταλλαγή του κράτους και της κοινωνίας ώστε να γίνουν «ισλαμικά»⁶. Για να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός εμφανίστηκαν ισλαμικά κινήματα. Εκείνα μπορεί να είναι διεθνικά στοχεύοντας στην εγκαθίδρυση ενός χαλιφάτου, μπορεί να περιορίζονται σε μια χώρα ή να έχουν περιφερειακή παρουσία όπως η Μουσουλμανική Αδελφότητα στον αραβικό κόσμο⁷. Τα ισλαμικά κινήματα διεξάγουν δημοκρατικούς αγώνες και συνασπίζονται με δυνάμεις της αντιπολίτευσης για την άνοδό τους στην εξουσία. Όταν, ωστόσο, την αποκτήσουν, ασκούν εκ νέου βία και καταπίεση⁸.

Στο «πολιτικό Ισλάμ» μπορεί να ενταχθεί και η Ισλαμική Μεταρρύθμιση. Έχει ως σκοπό την επιστροφή της μουσουλμανικής κοινότητας (umma) στο παραδοσιακό, «αγνό» Ισλάμ⁹. Ακόμα, με την umma θα επιβληθεί ο ισλαμικός νόμος, η σαρία, η οποία θα επιτρέψει τη κυριαρχία της κοινωνικής δικαιοσύνης και θα διατηρήσει τον νόμο και τη τάξη, αφού οι «θεικοί» νόμοι θα συμβάλλουν σε αυτό¹⁰. Συνεπώς, το Ισλαμικό Κίνημα αποσκοπεί στη δημιουργία ισλαμικού κράτους. Εκείνο θα διοικείται από έναν Amir που θα έχει πολιτική και θρησκευτική εξουσία, θα περιβάλλεται από ένα συμβούλιο (σούρα) και θα συντελεί στην εδραίωση της κυριαρχίας του Θεού στον επίγειο κόσμο¹¹.

Οι ισλαμιστές, όμως, δεν σταματούν εδώ. Στο πρόγραμμα τους περιλαμβάνονται και άλλα ζητήματα. Με την εγκαθίδρυση ισλαμικού κράτους θα επιβληθεί και η ισλαμική οικονομία, η οποία θα χαρακτηρίζεται από κοινωνική δικαιοσύνη, δεν θα υπάρχουν οι ακρότητες του καπιταλισμού, θα προβάλλεται ο ηθικός της χαρακτήρας και θα απαγορεύεται ο τόκος¹². Αναφορικά με τη θέση της γυναίκας, οι ισλαμιστές δεν τάσσονται ενάντια στη συμμετοχή της στην αγορά εργασίας, αλλά αντιτίθενται στη συνύπαρξή τους με άνδρες στον ίδιο επαγγελματικό χώρο¹³.

⁶ Βλ. <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/political-islam> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 03 Αυγούστου 2018, 23:30).

⁷ Βλ. Khan Muqtedar, *What is political Islam?*, E- International Relations, 10 March 2014, προσβάσιμο στο <https://www.e-ir.info/2014/03/10/what-is-political-islam/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 03 Αυγούστου 2018, 00.00).

⁸ Βλ. Κωνσταντίνος Γ. Πατέλος, *Το σύγχρονο Ισλάμ- η συνάντηση με τη Δύση: μια ιστορική και πολιτική προσέγγιση*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2006, σελ. 225.

⁹ Βλ. Κωνσταντίνος Γ. Πατέλος, *ό.π.*, σελ. 87.

¹⁰ Βλ. Κωνσταντίνος Γ. Πατέλος, *ό.π.*, σελ. 227.

¹¹ Βλ. Κωνσταντίνος Γ. Πατέλος, *ό.π.*, σελ. 228-229.

¹² Βλ. Κωνσταντίνος Γ. Πατέλος, *ό.π.*, σελ. 232.

¹³ Βλ. Κωνσταντίνος Γ. Πατέλος, *ό.π.*, σελ. 233-234.

Στο Ισλαμικό Κίνημα υπάρχουν δύο τάσεις ή «ρεύματα». Η πρώτη αφορά εκείνους που επιθυμούν τη σύζευξη Ισλάμ και δυτικών ιδεών. Η δεύτερη αφορά τους απομονωτιστές, που αποκηρύσσουν οποιαδήποτε φιλελεύθερη ιδεολογία. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη τάση προτάσσει την ισλαμική οικονομία, την ισλαμοποίηση των θεσμών, την ισλαμική εκπαίδευση, τη προστασία της ιδιωτικής περιουσίας, αναγνωρίζει το εθνικό κράτος και δεν αντιτίθεται στη μη επέμβαση της σαρίας στη πολιτική. Αντίθετα, οι απομονωτιστές τίθενται κατά της Δύσης, επιθυμούν το Ισλάμ να υπάρχει μόνο του, πρωταγωνιστής να είναι η umma, να είναι περιορισμένη ή ακόμα και να μην υπάρχει η ιδιωτική περιουσία, ενώ απορρίπτουν την ύπαρξη πολιτικών κομμάτων, τη πολιτική συμμετοχή, την ακαδημαϊκή κουλτούρα και πιέζουν για επιβολή της σαρία¹⁴. Είναι χαρακτηριστικό ότι το παραδοσιακό Ισλάμ δεν αφήνει περιθώρια για την επιβίωση ενός κοινοβουλευτικού πολιτεύματος μέσα σε ένα δημοκρατικό πλαίσιο επειδή η πολιτική υπαγορεύεται από τον Θεό¹⁵. Φυσικά, ούτε τα ανθρώπινα δικαιώματα περιλαμβάνονται στο πρόγραμμά τους, αφού μόνο ο Θεός έχει δικαιώματα, ενώ οι άνθρωποι έχουν καθήκοντα¹⁶.

Ένα κομμάτι του Ισλαμικού Κινήματος είναι ριζοσπαστικοποιημένο. Οι ριζοσπάστες ισλαμιστές στρέφονται στη πολιτική δράση χρησιμοποιώντας ριζοσπαστικά μέσα (π.χ. βία, τρομοκρατία) λόγω της βίαιης καταστολής που έχουν υποστεί από τη κρατική εξουσία¹⁷. Με άλλα λόγια, επιδιώκουν να ανατραπεί η πολιτική εξουσία βίαια¹⁸. Μπορεί να ειπωθεί ότι ο ριζοσπαστισμός χαρακτηρίζει κυρίως τους απομονωτιστές. Επιπρόσθετα, οι ισλαμιστές θεωρούν παράνομες όσες μουσουλμανικές ηγεσίες εγκατέλειψαν το θρησκευτικό στοιχείο για να μεταβούν στο κοσμικό¹⁹. Μάλιστα, για τους ισλαμιστές φονταμενταλιστές, η umma έχει «διαβρωθεί» από μουσουλμάνους αποστάτες και ξένους απίστους. Οι αποστάτες είναι όσοι έχουν υιοθετήσει την κοσμικότητα. Η λύση που προτείνουν είναι τζιχάντ σε κοσμικές χώρες για την κατάρρευση των εξουσιών τους και έπειτα η εφαρμογή ενός

¹⁴ Βλ. Reinhard Schulze, *A modern history of the Islamic world*, London- New York, I.B. Tauris, 2000, σελ. 6.

¹⁵ Βλ. Bernard Lewis, *Faith and power: religion and politics in the Middle East*, Oxford, Oxford University Press, 2010, σελ. 66.

¹⁶ Βλ. Bernard Lewis, *ό.π.*, σελ. 71.

¹⁷ Βλ. Π. Γ. Βατικιώτης, *Ισλάμ και κράτος*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2000, σελ. 73.

¹⁸ Βλ. Κωνσταντίνος Λυμπερόπουλος, *Η σύγκρουση: ισλαμική πρόκληση και οι στρατηγικές της Δύσης*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης 2002, σελ. 58-59.

¹⁹ Βλ. Ι.Θ. Μάζης, *Γεωγραφία του ισλαμιστικού κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2002, σελ. 28.

προγράμματος ισλαμοποίησης της κοινωνίας²⁰. Για τους ισλαμιστές, ο πόλεμος εναντίον της κοσμικής εξουσίας έχει υπαρξιακό χαρακτήρα²¹.

Η ποικιλομορφία της παράταξης των ριζοσπαστών ισλαμιστών δεν σταματάει εδώ. Πέραν εκείνων που επιθυμούν ανατροπή της κοσμικής εξουσίας στις χώρες τους, υπάρχουν και εκείνοι που δεν περιορίζονται στα κράτη τους, αλλά θέλουν να «εξάγουν» τον ιερό πόλεμο εκτός μουσουλμανικού κόσμου. Με αυτόν τον τρόπο εμφανίζονται διεθνικές οργανώσεις όπως η Al- Qaeda σαν «προϊόν» θρησκευτικού φανατισμού²².

Η σχέση κοσμικότητας- Ισλαμικού Κινήματος άρχισε να διαμορφώνεται τον 19^ο αιώνα. Μέχρι τότε, ο μουσουλμανικός κόσμος βρισκόταν υπό τη κυριαρχία της θρησκείας. Τον αναφερόμενο αιώνα με την επιβολή των ευρωπαϊκών ισχυρών κρατών στις μουσουλμανικές περιοχές υπήρξε μια επαφή του Ισλάμ με τις δυτικές αξίες. Τότε, λοιπόν, μια διαδικασία εκκοσμίκευσης «σημάδεψε» το Ισλάμ. Οι αποικιοκράτες δημιούργησαν μια τάξη «εξευρωπαϊσμένων» έμμισθων υπαλλήλων που αντικατέστησε τις παλιές παραδοσιακές ομάδες. Ταυτόχρονα, το νομικό σύστημα δέχτηκε έντονα την ευρωπαϊκή επίδραση²³. Συνεπώς, το Ισλάμ υπέστη μια κρίση ταυτότητας. Έγινε προσπάθεια να αντιμετωπιστεί η κρίση από κάποιους μεταρρυθμιστές με τον συγκερασμό του Ισλάμ με τις σύγχρονες τάσεις. Αυτή η προσπάθεια οδήγησε και στην ανάδυση της παράταξης των συντηρητικών ισλαμιστών.

Στην Αίγυπτο, οι διεργασίες ήταν πολύ έντονες. Η σταδιακή εκκοσμίκευση σε συνδυασμό με τη βρετανική κατοχή κατά τον 19^ο αιώνα ανέδειξαν πέραν του ρόλου των ισλαμιστών και εκείνο των εθνικιστών με εκπροσώπους τους στρατιωτικούς. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι εθνικιστές αντιλήφθηκαν ότι ο σουλτάνος δεν μπορούσε να τους προστατέψει. Γι' αυτό, πείσθηκαν ότι για την υλοποίηση της ανεξαρτησίας ήταν απαραίτητο, μεταξύ άλλων, να εκδημοκρατιστούν η πολιτική εξουσία και οι πολιτικοί θεσμοί²⁴.

²⁰ Βλ. Bernard Lewis, *ό.π.*, σελ. 59-60.

²¹ Βλ. Fawaz A. Gerges, *Making the Arab world: Nasser, Qutb and the clash that shaped the Middle East*, Princeton, Princeton University Press, 2018, σελ. 5.

²² Βλ. Κωνσταντίνος Γ. Πατέλος, *ό.π.*, σελ. 258.

²³ Βλ. Π. Γ. Βατικιώτης, *ό.π.*, σελ. 69.

²⁴ Βλ. Αλέξανδρος Σ. Κούτσης, *Μέση Ανατολή: διεθνείς σχέσεις και πολιτική ανάπτυξη*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1992, σελ. 146.

Τη περίοδο του Μεσοπολέμου αποκρυσταλλώθηκε η σχέση κοσμικότητας-ισλαμικού κινήματος. Στη πολιτική σκηνή της χώρας δέσποζαν οι βρετανικές αρχές, ο βασιλιάς και το κόμμα Wafd που ήταν υπέρμαχος του κοινοβουλευτισμού, του συνταγματικού πολιτεύματος, των πολιτικών ελευθεριών και της ανεξαρτησίας²⁵. Το Wafd που είχε κοσμικό χαρακτήρα, ευνοήθηκε όχι μόνο από την εθνικιστική ιδεολογία που προέτασσε, αλλά και από τη διάλυση του Χαλιφάτου το 1924.

Ωστόσο, τη δεκαετία του 1920 μια άλλη πολιτική δύναμη θα εμφανιζόταν στο προσκήνιο. Εκείνη ήταν η Μουσουλμανική Αδελφότητα. Ιδρύθηκε το 1928 από τον Hassan al- Banna και επρόκειτο για τη πρώτη ισλαμική ριζοσπαστική πολιτικό-στρατιωτική οργάνωση στη Μέση Ανατολή²⁶. Αποσκοπούσε στην αποκατάσταση της ακεραιότητας και της τιμής των Αράβων και των μουσουλμάνων²⁷. Η διδασκαλία της αφορούσε τη μοναδικότητα του Θεού και τα μέλη της έπρεπε να υπακούουν σε πέντε εντολές, οι οποίες ήταν: «ο Θεός είναι ο στόχος μας, ο Μωάμεθ το πρότυπό μας, το Κοράνιο ο νόμος μας, το τζιχάντ η ζωή μας και το μαρτύριο η ευχή μας»²⁸. Επιχειρούσε, συνεπώς, να προτάξει τη θεοκρατία και να πείσει τη κοινωνία να επιστρέψει στις ισλαμικές παραδοσιακές πρακτικές²⁹.

Η έναρξη της μεταπολεμικής περιόδου βρήκε τον αιγυπτιακό εθνικισμό να είναι εντονότερος. Σε αυτό το πλαίσιο μια μικρή ομάδα αξιωματικών είχε πειστεί ότι η ανεξαρτητοποίηση θα επιτυγχανόταν με τη πτώση της μοναρχίας³⁰. Παράλληλα, η θέση της Μουσουλμανικής Αδελφότητας ενισχύθηκε, αφού υποστήριζε εκτός από την αντί-βρετανική πάλη, τον αντί-κομμουνισμό και τον Παλαιστινιακό Αγώνα³¹. Η ισχύς της ήταν τέτοια που προκάλεσε φόβο στη κυβέρνηση του Mahmud al-Nuqrashi. Ο τελευταίος προσπάθησε να τη καταστείλει, αλλά δολοφονήθηκε από μέλη της. Ως αντίποινα, πράκτορες του βασιλιά δολοφόνησαν τον al- Banna τον

²⁵ Βλ. Αλέξανδρος Σ. Κούτσης, *ό.π.*, σελ. 156.

²⁶ Βλ. Ι. Θ. Μάζης, *ό.π.*, σελ. 90.

²⁷ Βλ. Steven A. Cook, *The struggle for Egypt: from Nasser to Tahrir square*, New York, Oxford University Press, 2012, σελ. 27. Τον al- Banna που είχε λάβει θρησκευτική εκπαίδευση τον απασχολούσε η κοσμικότητα του αιγυπτιακού κράτους. Έτσι, πρότασσε το Ισλάμ ενάντια στη ξένη επιρροή- Βλ. Στο ίδιο, σελ. 28.

²⁸ Βλ. Κωνσταντίνος Γ. Πατέλος, *ό.π.*, σελ. 206-207.

²⁹ Σε αυτό το συμπέρασμα τείνουμε να συμφωνήσουμε με τον συγγραφέα Charles D. Cromeans- Βλ. Charles D. Cromeans, *The Arabs and the world: Nasser's Arab nationalist policy*, New York, Praeger Inc., 1963, σελ. 60.

³⁰ Βλ. Αλέξανδρος Σ. Κούτσης, *ό.π.*, σελ. 169.

³¹ Βλ. Anna Belen Soage, Jorge Fuentesaz Franganillo, *The Muslim Brothers in Egypt*, σελ. 40 στο Barry Rubin (επιμ.), *The Muslim Brotherhood: the organization and policies of a global Islamist Movement*, New York, Palgrave- MacMillan, 2010.

Φεβρουάριο του 1949 παρόλο που αντιτασσόταν στις βίαιες ενέργειες³². Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, όταν ο αντί-βρετανικός αγώνας φούντωσε, Αδελφοί Μουσουλμάνοι και μέλη των «Ελεύθερων Αξιωματικών» συνεργάζονταν³³.

Οι εξελίξεις, όμως, θα μετέβαλαν το πολιτικό τοπίο. Τον Ιούλιο του 1952 πραγματοποιήθηκε η επανάσταση των «Ελεύθερων Αξιωματικών», η οποία κατήργησε τη βασιλεία. Πρωταγωνιστική φυσιογνωμία αναδείχθηκε ο Gamal Abd al-Nasser. Από το 1952 έως το 1954 ο Nasser ανταγωνίστηκε πολιτικά έναν συνεργάτη του, τον Mohammed Naquib και κέρδισε τη μάχη για την απόκτηση της εξουσίας. Παράλληλα, από το 1953 άρχισαν να ψυχραίνονται οι σχέσεις των δύο πρώην συνεργατών. Αιτίες για αυτή την εξέλιξη ήταν η διαμάχη για τη κατάληψη της εξουσίας και η υποστήριξη της Αδελφότητας στον πολιτικό αντίπαλο του Nasser³⁴, καθώς και η προσπάθεια διείσδυσης της στα σώματα ασφάλειας³⁵. Το 1954, λοιπόν, με την εδραίωση της εξουσίας του Nasser και την μεγάλη ισχύ της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, οι βάσεις για μια σχέση που θα σημάδευε την Αίγυπτο είχαν τεθεί.

³² Βλ. Anna Belen Soage, Jorge Fuentelsaz Franganillo, *ό.π.*, σελ. 41.

³³ Βλ. Anna Belen Soage, Jorge Fuentelsaz Franganillo, *ό.π.*, σελ. 42.

³⁴ Βλ. Steven A. Cook, *ό.π.*, σελ. 56.

³⁵ Βλ. P.J. Vatikiotis, *Nasser and his generation*, London, Croomhelm Ltd, 1978, σελ. 135.

Μέρος Α: «Η σχέση προ της «Αραβικής Άνοιξης» 1954-2011: μια σχέση με διακυμάνσεις»

Κεφάλαιο 1

Η κυβέρνηση Gamal Abdel Nasser (1954-1970)

Με την εδραίωση του Nasser στην εξουσία το 1954 εγκαθιδρύθηκε το ρεπουμπλικανικό πολίτευμα στην Αίγυπτο, με εκείνον να λαμβάνει το αξίωμα του προέδρου λίγο αργότερα. Αμέσως, η αντίθεσή του με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα έγινε εμφανής. Αρχικά, ο Nasser πέτυχε με «πρόμαχο» την αστική τάξη να επιβληθεί στον αγροτικό πληθυσμό³⁶. Επίσης, συνέδεσε τον αραβικό εθνικισμό με τον σοσιαλισμό για να σταθεροποιήσει την ηγεμονία του στη Μέση Ανατολή³⁷. Όσον αφορά τον ρόλο της θρησκείας, το νέο καθεστώς ήταν κοσμικό, όμως αυτό δεν το εμπόδισε να χρησιμοποιεί την ισλαμική ρητορική³⁸. Επιπλέον, επεδίωξε τη βοήθεια των πιστών μουσουλμάνων³⁹. Ακόμα, φρόντισε να βελτιώσει τις σχέσεις του με τη θρησκευτική μειονότητα των Κοπτών Χριστιανών⁴⁰.

Παράλληλα, ο Αιγύπτιος ηγέτης φρόντισε να αναδιαμορφώσει το πολιτικό σκηνικό της χώρας. Έτσι, το 1956 η Αίγυπτος απέκτησε σύνταγμα με το οποίο εγκαθιδρύταν το προεδρικό πολίτευμα, ο πρόεδρος της δημοκρατίας μπορούσε να διορίζει και να απολύει τους υπουργούς, ενώ εγκαθίδρυε και την «Εθνική Ένωση» σαν το μόνο κόμμα στη χώρα⁴¹. Η δημιουργία άλλων κομματικών σχηματισμών έπρεπε να έχει την έγκριση του στρατού για να πραγματοποιηθεί⁴². Με αυτόν τον τρόπο, ο Nasser κατάφερε να ελέγχει όλους τους τομείς δραστηριότητας της χώρας.

Η νέα κυβέρνηση φρόντισε να αναπτύξει και τον πολιτιστικό τομέα. Με τις κατάλληλες ενέργειες, η χώρα του Νείλου έγινε η «Μέκκα» για τους μουσικούς, ευνοήθηκε η ανάπτυξη της τέχνης του κινηματογράφου (*Χόλγουντ του Νείλου*) και της ραδιοφωνίας. Ακόμα, φιλοξενήθηκαν ορχήστρες από δυτικά κράτη, ενώ υπήρχαν

³⁶ Βλ. Reinhard Schulze, *ό.π.*, σελ. 139.

³⁷ Βλ. Fawaz A. Gerges, *ό.π.*, σελ. 13.

³⁸ Βλ. Reinhard Schulze, *ο.π.*, σελ. 151.

³⁹ Βλ. Rey Takeyh, Nikolas K. Gvosdev, *The receding shadow of the Prophet: the rise and fall of radical political Islam*, Westport, Praeger, 2004, σελ. 60.

⁴⁰ Βλ. Joel Gordon, *Nasser: hero of the Arab Nation*, Oxford, Oneworld Publications, 2006, σελ. 53.

⁴¹ Βλ. Αλέξανδρος Σ. Κούτσης, *ό.π.*, σελ. 181.

⁴² Βλ. P.J. Vatikiotis, *ό.π.*, σελ. 132.

και εκδόσεις κοσμοπολίτικων περιοδικών⁴³. Επιπλέον, άρχισαν να κτίζονται εκπαιδευτικά ιδρύματα και οι γυναίκες να μορφώνονται⁴⁴. Συνεπώς, την εδραίωση του ρεπουμπλικανικού πολιτεύματος συνόδευσε ένα «κύμα» εκκοσμίκευσης.

Όπως γίνεται αντιληπτό, ο Nasser δεν προώθησε μια θεοκρατική πολιτική. Σε συνδυασμό με την απόκτηση της εξουσίας του κράτους προκάλεσε την αντίδραση των Αδελφών Μουσουλμάνων. Η αρχή έγινε τον Ιανουάριο του 1954. Τότε, ξέσπασαν διαδηλώσεις και επεισόδια. Μέχρι τότε η Αδελφότητα αριθμούσε 250-350.000 μέλη, μια αρκετά ισχυρή βάση υποστηρικτών⁴⁵. Η κυβέρνηση άδραξε την ευκαιρία για να πατάξει τη κύρια πολιτική απειλή της, τη Μουσουλμανική Αδελφότητα. Το κατηγορητήριο εναντίον της ισλαμικής οργάνωσης εμπεριείχε κατηγορίες για συνεργασία με το Ισραήλ, την αριστερά, τη Μεγάλη Βρετανία και για πρόκληση αστάθειας. Το ότι ο επικεφαλής της οργάνωσης Hassan al- Hudaibi είχε κρατήσει αντίθετη σε όλα αυτά στάση, δεν άλλαξε τη κατάσταση⁴⁶.

Η αντιπαράθεση θα οξυνόταν περισσότερο τον Οκτώβριο του 1954. Εκείνο τον μήνα κατά τη διάρκεια μιας ομιλίας του στην Αλεξάνδρεια, πραγματοποιήθηκε δολοφονική απόπειρα κατά του Nasser από ισλαμιστές. Κύριος υπαίτιος θεωρήθηκε η Μουσουλμανική Αδελφότητα και η κυβέρνηση είχε, πλέον, το έναυσμα να καταστείλει το ισλαμικό κίνημα στη χώρα⁴⁷. Η οργάνωση τέθηκε εκτός νόμου και πολλοί οπαδοί της μαζί με εξέχοντα στελέχη, όπως ο ισλαμιστής θεωρητικός Sayyid Qutb, φυλακίστηκαν⁴⁸. Όσοι απέφυγαν τις διώξεις, κατέφυγαν στο εξωτερικό⁴⁹. Με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς του κράτους να έχουν σημειώσει επιτυχίες, η Αδελφότητα υπέστη τεράστιο πλήγμα στη διάρθρωση της.

Με την άφιξη της δεκαετίας του 1960 η σύγκρουση θα γινόταν πιο ισχυρή. Τον Μάιο του 1962 ο Αιγύπτιος πρόεδρος σε ομιλία του παρουσίασε τη «Χάρτα Εθνικής Δράσης» στην οποία, μεταξύ άλλων, αναγνωριζόταν ως «εχθρός» και ο θρησκευτικός φανατισμός⁵⁰. Φυσικά, οι διώξεις δεν σταμάτησαν. Όμως, οι προκλήσεις για το

⁴³ Βλ. Joel Gordon, *ό.π.*, σελ. 51-52.

⁴⁴ Βλ. Joel Gordon, *ό.π.*, σελ. 77.

⁴⁵ Βλ. Anna Belen Soage, Jorge Fuentelsaz Franganillo, *ό.π.*, σελ. 41.

⁴⁶ Βλ. Steven A. Cook, *ό.π.*, σελ. 60.

⁴⁷ Βλ. Fawaz A. Gerges, *ό.π.*, σελ. 16.

⁴⁸ Βλ. Rey Takeyh, Nikolas K. Gvosdev, *ό.π.*, σελ. 60.

⁴⁹ Βλ. Annette Ranko, *The Muslim Brotherhood and its quest for hegemony in Egypt: state discourse and islamist counter – discourse*, Hamburg, Springer VS, 2015, σελ. 64.

⁵⁰ Βλ. Joel Gordon, *ό.π.*, σελ. 73.

καθεστώς δεν θα έπαυαν. Το 1964 μέσα στη φυλακή ο Qutb έγραψε ένα βιβλίο. Σε αυτό, ο ισλαμιστής θεωρητικός παρουσίασε μια ιδεολογία διαφορετική από εκείνη του al- Banna. Πιο συγκεκριμένα, καταδίκασε το καθεστώς Nasser ως «τζαχιλίγια», δηλαδή ως προ- ισλαμικό μόρφωμα που η εξουσία και η ανεξαρτησία δεν βασίζονταν στον Θεό και στη σαρία⁵¹. Επίσης, καταδίκασε το φιλελεύθερο πολίτευμα, τον κομμουνισμό και τον σοσιαλισμό και ήθελε την αντικατάστασή τους από ένα ισλαμικό καθεστώς⁵². Εμμέσως, με τον χαρακτηρισμό «τζαχιλίγια» δινόταν η έγκριση να ανατραπεί η κοσμική εξουσία από το ισλαμικό κίνημα. Δεν είναι λάθος να αναφερθεί ότι το σύγγραμμα του Qutb έθετε τη θεολογική βάση για την έναρξη τζιχάντ κατά μουσουλμανικών (κοσμικών) κυβερνήσεων⁵³. Ήταν μια επίθεση στο κοσμικό καθεστώς.

Οι ιδέες του Qutb επηρέασαν πολλές συνειδήσεις. Ωστόσο, υπήρξε και αντίθετο αφήγημα. Αυτή τη φορά από τον επικεφαλής της Αδελφότητας. Εκείνος έγραψε επίσης ένα βιβλίο. Με εκείνο απέρριπτε τον όρο «τζαχιλίγια» γιατί δεν αναφερόταν στο Κοράνι ούτε στη σούνα. Επιπλέον, αναγνώριζε την απόλυτη εξουσία του Θεού, αλλά όχι το «μονοπώλιο» του να ασκεί εξουσία. Επίσης, δήλωνε ότι ο Θεός επέτρεψε στους ανθρώπους να έχουν κάποια ελευθερία να διαχειρίζονται τις υποθέσεις τους⁵⁴. Ακόμα, θεωρούσε ότι το κοινοβουλευτικό καθεστώς είναι συμβατό με το Ισλάμ και απέρριπτε τις δυναμικές δράσεις για την ανατροπή του συστήματος. Τέλος, επιβεβαίωνε ότι στόχος της Μουσουλμανικής Αδελφότητας ήταν η αλλαγή να επέλθει σταδιακά από τα «κάτω» με την εκπαίδευση των μουσουλμάνων και της συμφωνίας του βίου τους με τη «θεϊκή» θέληση⁵⁵. Είναι φανερό, ότι ο al- Hudaibi ήθελε να απέχει η οργάνωσή του από ριζοσπαστικές κινήσεις διότι, πιθανόν, αντιλαμβανόταν ότι κάτι τέτοιο θα ενίσχυε τη καταστολή του καθεστώτος. Όμως, οι δύο φιλοσοφίες προκάλεσαν έντονο διχασμό στην Αδελφότητα.

⁵¹ Βλ. Annette Ranko, *ό.π.*, σελ. 65.

⁵² *ibid.*.

⁵³ Βλ. Ami Isserof, *Sayyid Qutb*, Encyclopedia of the Middle East, 7 Δεκεμβρίου 2008, προσβάσιμο στο http://www.mideastweb.org/Middle-East-Encyclopedia/sayyid_qutb.htm (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 4 Αυγούστου 2018, 12:30). Στο ίδιο λήμμα παρουσιάζεται συνοπτικά και κατανοητά όλη η ιδεολογία του Qutb. Λόγω περιορισμένης έκτασης λέξεων δεν στάθηκε δυνατόν να παρουσιαστεί στην εργασία ολόκληρη η φιλοσοφία του, γι'αυτό κατεγράφησαν τα πιο σημαντικά και αντιπροσωπευτικά τμήματα εκείνης.

⁵⁴ Βλ. Annette Ranko, *ό.π.*, σελ. 66.

⁵⁵ Βλ. Annette Ranko, *ό.π.*, σελ. 67.

Τη χρονιά έκδοσης του βιβλίου του, ο Qutb αποφυλακίστηκε. Όμως, η ελευθερία του δε θα διαρκούσε πολύ. Το καλοκαίρι του 1965 οι αρχές, κατόπιν έρευνας, ανακάλυψαν μια σχεδιαζόμενη απόπειρα δολοφονίας κατά του προέδρου από την Αδελφότητα. Ο Qutb φυλακίστηκε και το 1966 εκτελέστηκε μαζί με άλλους συντρόφους του. Παρόλο που η εκτέλεση του αποσκοπούσε στο να πληγεί το ισλαμικό κίνημα, ο Qutb θεωρήθηκε μάρτυρας, ενώ οι ιδέες του συνέχισαν να επηρεάζουν μερίδα των μουσουλμάνων⁵⁶.

Παρά το ότι η ισλαμιστική παράταξη είχε αποδυναμωθεί, κάποια γεγονότα θα μετέβαλαν αυτή τη κατάσταση. Αρχικά, οι Άραβες και ιδιαίτερα οι Αιγύπτιοι ηττήθηκαν συντριπτικά από τους Ισραηλινούς στον πόλεμο του Ιουνίου του 1967. Η ήττα αυτή γέννησε το ερώτημα ποιο ήταν το λάθος των Αράβων και του Ισλάμ⁵⁷. Ταυτόχρονα, οι Η.Π.Α. χρησιμοποίησαν το «χαρτί» του Ισλάμ, αφού υπήρχε σύμπλευση συμφερόντων. Και οι δύο παρατάξεις ήταν πολέμιες του σοσιαλισμού, του κομμουνισμού και του Nasser. Η κυριαρχία αυτών των τάσεων στον ισλαμικό κόσμο δεν ήταν συμφέρουσα⁵⁸. Έτσι, δημιουργήθηκε μια συμμαχία Ουάσινγκτον-ισλαμικού κινήματος. Ο θάνατος του Nasser τον Σεπτέμβριο του 1970 και ό,τι επακολούθησε, θα εγκαινίαζε μια νέα περίοδο στη σχέση κοσμικότητας-Μουσουλμανικής Αδελφότητας και ριζοσπαστικού Ισλάμ στην Αίγυπτο.

⁵⁶ Βλ. Ami Isserof, *ό.π.*.

⁵⁷ Βλ. Bernard Lewis, *ό.π.*, σελ. 58.

⁵⁸ Βλ. Fawaz A. Gerges, *ό.π.*, σελ. 19.

Κεφάλαιο 2

Η κυβέρνηση Anwar Sadat (1970-1981)

Ο Anwar Sadat ανήλθε στην εξουσία σε μια κρίσιμη περίοδο. Ο ρεπουμπλικανισμός έφθινε. Ταυτόχρονα, άρχισε να αναδύεται και να ενισχύεται μια «ισλαμική» θεώρηση του κόσμου. Επίσης, ο νέος ηγέτης υπολογιζόταν ότι δεν θα παραμείνει για μακρό διάστημα στην εξουσία. Ακόμα, οι μεγάλες στρατιωτικές δαπάνες είχαν επιβαρύνει τον προϋπολογισμό με αποτέλεσμα να μη δοθεί προτεραιότητα στα αναπτυξιακά έργα. Προκλήθηκαν, έτσι, αντιδράσεις με πρωταγωνιστές τους φοιτητές⁵⁹. Όσον αφορά τις εξωτερικές σχέσεις, η νέα κυβέρνηση αποστασιοποιήθηκε από την ΕΣΣΔ, ενώ αποφάσισε να ανακαταλάβει τα χαμένα εδάφη⁶⁰.

Οι ενέργειες του Sadat ήταν δυναμικές. Για να ενισχυθεί πολιτικά, προέβη σε εκκαθαρίσεις και «εξόντωσε» και τον πολιτικό του αντίπαλο και φίλο-σοβιετικό παράγοντα Ali Sabri. Για να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση που είχε κάνει την εμφάνιση της, προχώρησε σε φιλελευθεροποίηση της οικονομίας (infitah) και σε έναν ελεγχόμενο εκδημοκρατισμό⁶¹. Για να ανακτήσει τα χαμένα εδάφη επιτέθηκε εναντίον των Ισραηλινών ξεκινώντας τον Πόλεμο του Γιομ Κιπούρ (1973). Από το 1974 και έπειτα στράφηκε σταδιακά προς το δυτικό μπλοκ, ενώ επεδίωξε και ειρήνη με το Ισραήλ.

Η σχέση του Sadat με το ισλαμικό κίνημα μπορεί να χωριστεί σε δύο περιόδους. Η μια εκτείνεται από το 1971 έως το 1975 και η άλλη από το 1975 μέχρι το 1981. Στη διάρκεια της πρώτης περιόδου ο Sadat παρόλο που ήταν κοσμικός, όπως ο προκάτοχός του, επεδίωξε τη συμφιλίωση και τη συνεργασία με τους ισλαμιστές. Έτσι, απελευθερώθηκαν τα μέλη της Μουσουλμανικής Αδελφότητας που είχαν φυλακιστεί και δόθηκε άδεια στους εξόριστους ισλαμιστές να επιστρέψουν⁶². Ωστόσο, δεν νομιμοποίησε την Αδελφότητα, αλλά επέτρεψε στα μέλη της την πρόσβαση στη δημόσια σφαίρα. Η προσέγγιση αποσκοπούσε στο να αντιμετωπιστεί η κομμουνιστική και η νασσερική παράταξη. Επίσης, με τη συμφιλίωση με την

⁵⁹ Βλ. Αλέξανδρος Σ. Κούτσης, *ό.π.*, σελ. 186.

⁶⁰ Βλ. Αλέξανδρος Σ. Κούτσης, *ό.π.*, σελ. 186-188.

⁶¹ Βλ. Saad Eddin Ibrahim, *Domestic developments in Egypt*, σελ. 20 στο William B. Quandt (επιμ.), *The Middle East: ten years after Camp David*, The Brookings Institution, Washington DC, 1988, και Αλέξανδρος Σ. Κούτσης, *ό.π.*, σελ. 193.

⁶² Βλ. Saad Eddin Ibrahim, *ό.π.*, σελ. 24.

Αδελφότητα μπορούσε να εδραιώσει τη θέση του. Πράγματι, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι υποστήριζαν την εσωτερική πολιτική του Αιγύπτιου προέδρου.

Όμως, όπως προαναφέρθηκε, η έναρξη της προεδρίας Sadat συνοδεύτηκε από την άνοδο της ισλαμιστικής ιδεολογίας. Η προσέγγιση κοσμικότητας- Μουσουλμανικής Αδελφότητας δεν εμπόδισε την ανάπτυξή της. Αντίθετα, στον μετριοπαθή al-Hudaybi κινήθηκε άλλη μια αξιόλογη προσωπικότητα της Αδελφότητας, ο Shukri Mustafa. Όταν αποφυλακίστηκε το 1971 ίδρυσε την οργάνωση «Ένωση Μουσουλμάνων», τη πιο ισχυρή φοιτητική οργάνωση⁶³. Ήταν γεγονός ότι οι ισλαμικές ιδέες κέρδιζαν έδαφος στο φοιτητικό κίνημα, αφού θεωρούνταν πιο «δυναμικές» από τη μετριοπαθή στάση της Αδελφότητας⁶⁴.

Τα πρώτα ρήγματα στη σχέση Sadat- ισλαμιστών θα εμφανίζονταν τον Απρίλιο του 1974. Τότε, πραγματοποιήθηκε μια απόπειρα δολοφονίας κατά του Αιγύπτιου ηγέτη. Δράστης ήταν μια τρομοκρατική οργάνωση που είχε ιδρυθεί από τον ισλαμιστή θεωρητικό Salah Sirriyia το 1971⁶⁵. Αν και η ενέργεια απέτυχε, λίγο μετά ξέσπασαν διαδηλώσεις. Ο στρατός ανέλαβε να τις καταπνίξει, ενώ ακολούθησαν συλλήψεις. Μεταξύ των συλληφθέντων ήταν και ο Sirriyia. Συνολικά 30 άτομα σκοτώθηκαν και 72 τραυματίστηκαν από τις ενέργειες των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους⁶⁶. Παρά την αποτυχία της, η δολοφονική απόπειρα είχε μεγάλη συμβολική αξία για την ισλαμιστική παράταξη⁶⁷.

Στο δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1970, η κατάσταση για το κοσμικό καθεστώς θα χειροτέρευε. Στη κοινωνία διαδίδονταν οι ιδέες του συντηρητικού Ισλάμ που έρχονταν σε αντίθεση με την ιδεολογία και τον κοσμικό βίο της αστικής τάξης. Κύρια αιτία για αυτή τη κατάσταση ήταν οι Αιγύπτιοι μετανάστες στα πετρελαιοπαραγωγά και συντηρητικά κράτη του Κόλπου και στη Σαουδική Αραβία. Εξαιτίας της βελτίωσης της οικονομικής τους κατάστασης, θεωρούσαν ότι ο Θεός τους αντάμειψε για τη πίστη τους⁶⁸. Ακόμα, οι κακουχίες που είχαν βιώσει οι φυλακισμένοι

⁶³ Βλ. Reinhard Schulze, *ό.π.*, σελ. 206.

⁶⁴ Βλ. Annette Ranko, *ό.π.*, σελ. 70.

⁶⁵ Βλ. Reinhard Schulze, *ό.π.*, σελ. 206.

⁶⁶ Βλ. Ι.Θ. Μάζης, *ό.π.*, σελ. 98.

⁶⁷ Βλ. Reinhard Schulze, *ό.π.*, σελ. 206.

⁶⁸ Βλ. Reinhard Schulze, *ό.π.*, σελ. 201.

ισλαμιστές σε συνδυασμό με τη καταστολή του καθεστώτος Sadat ενίσχυσαν τον ισλαμιστικό ακτιβισμό⁶⁹.

Η κυβέρνηση αντιλήφθηκε την απειλή. Το 1976 έδωσε εντολή να εκτελεστεί ο Sirriyia. Επρόκειτο για το τέλος της διμερούς προσέγγισης. Πλέον, η ρήξη ήταν απόλυτη και ο Sadat έδειξε ότι δεν ήταν διατεθειμένος να ανεχτεί τους ισλαμιστές. Όμως, ο θάνατος του δεν αποθάρρυνε ένα κομμάτι του ισλαμικού κινήματος. Αντίθετα, το αναζωπύρωσε. Νέες μαχητικές οργανώσεις εμφανίστηκαν από πυρήνες οι οποίοι δεν είχαν εξαλειφτεί. Τα μέλη τους είχαν ασπαστεί την ιδεολογία του Qutb και δεν θα δίσταζαν να χρησιμοποιήσουν ριζοσπαστικά μέσα για να πετύχουν πολιτικούς στόχους. Παράλληλα, φρόντισαν να διεισδύσουν στις υπηρεσίες ασφαλείας⁷⁰. Η εμφάνιση του ριζοσπαστικού Ισλάμ στην Αίγυπτο ήταν γεγονός.

Η πόλωση ήταν μη αναστρέψιμη. Το 1977 μια τζιχαντιστική ομάδα απήγαγε τον υπουργό θρησκευμάτων Muhammad Hussein al- Dhahabi. Στις διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν για την απελευθέρωση του, οι ισλαμιστές έθεσαν όρους τους οποίους αρνήθηκε η κυβέρνηση. Η απάντηση ήταν άμεση. Ο υπουργός εκτελέστηκε⁷¹. Αμέσως, σε αντίποινα, ξεκίνησε έρευνα που οδήγησε στην εξάρθρωση της οργάνωσης, τη σύλληψη του αρχηγού της και την εκτέλεσή του.

Οι προκλήσεις για τη κοσμικότητα στην Αίγυπτο δεν θα σταματούσαν εδώ. Το 1978 ιδρύθηκε η «Οργάνωση Τζιχάντ» από πρώην μέλη της οργάνωσης του Sirriyia. Ωστόσο, οι υπηρεσίες ασφαλείας την εξάρθρωσαν και όσοι ξέφυγαν, δημιούργησαν την οργάνωση «Νέο Τζιχάντ». Αποτέλεσε μια από τις πιο μαχητικές οργανώσεις του ισλαμικού κινήματος, η οποία άρχισε να στρατολογεί μέλη των δυνάμεων ασφαλείας⁷².

Τον Σεπτέμβριο του 1978 η κυβέρνηση Sadat υπέγραψε τις συμφωνίες του Camp David, οι οποίες έθεταν τη βάση για την ειρήνευση Αιγύπτου- Ισραήλ με τη μεσολάβηση των Η.Π.Α.. Το γεγονός ότι μια μουσουλμανική κυβέρνηση προσέγγισε τον «εκπρόσωπο» του σιωνισμού (σ.σ. Ισραήλ) και στένεψε τις σχέσεις της με τη Δύση, αρκούσε για να προκαλέσει την αντίδραση του ισλαμικού κινήματος. Στον

⁶⁹ Βλ. Fawaz A. Gerges, *ό.π.*, σελ. 10.

⁷⁰ Βλ. Annette Ranko, *ό.π.*, σελ. 70.

⁷¹ Βλ. Ι.Θ. Μάζης, *ό.π.*, σελ. 99 και Reinhard Schulze, *ό.π.*, σελ. 207. Η οργάνωση που απήγαγε και σκότωσε τον al- Dhahabi είχε ιδρυθεί από τον Shukri Mustafa.

⁷² Βλ. Ι.Θ. Μάζης, *ό.π.*, σελ. 101.

πολιτικό ανταγωνισμό εισήλθε και η Μουσουλμανική Αδελφότητα. Έχοντας εγκαταλείψει τη μετριοπάθεια της λόγω της πίεσης του ισλαμικού ριζοσπαστισμού, δεν δίστασε να απειλήσει τον πρόεδρο ότι θα υπάρξει τίμημα για τη πολιτική του⁷³. Ο Sadat για την ισλαμική κοινότητα ήταν ένας αποστάτης⁷⁴.

Τον Ιανουάριο του 1979 ξέσπασε στο Ιράν η «Ισλαμική Επανάσταση». Το κοσμικό καθεστώς του σάχη κατέρρευσε και την εξουσία ανέλαβαν οι ισλαμιστές υπό τον Αγιατολαχ Χομεϊνί. Το νέο αυτό ήταν αρκετό για να προκαλέσει ανησυχία στην αιγυπτιακή κυβέρνηση. Η επικράτηση του Ισλάμ στη μεσανατολική χώρα δημιούργησε στους ισλαμιστές ελπίδες για την έναρξη μιας γενικευμένης ισλαμικής επανάστασης. Όμως, οι Ιρανοί ισλαμιστές δεν σκόπευαν να επεκτείνουν την επαναστατική τους δραστηριότητα⁷⁵. Η «εσωστρέφεια» των Ιρανών σε συνδυασμό με την ενίσχυση της κοσμικότητας στη Βόρεια Αφρική πέτυχαν να αποσοβήσουν για λίγο τον κίνδυνο.

Ταυτόχρονα με την ενδυνάμωση της κοσμικότητας έγινε πιο ριζοσπαστικό το Ισλαμικό Κίνημα. Αφορμή στάθηκε η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν τον Δεκέμβριο του 1979. Πολύ γρήγορα, το βάρος της αφγανικής αντίστασης σηκώθηκε από τους μουτζαχεντίν⁷⁶. Μουσουλμάνοι από όλον τον κόσμο συνέρρεαν στην αφγανική επικράτεια για να πολεμήσουν. Στη μετακίνηση τους αρωγός ήταν η Σαουδική Αραβία για την οποία η σύρραξη αποτελούσε το κέντρο της σύγκρουσης κομμουνισμού και Ισλάμ⁷⁷. Τον αγώνα των μουτζαχεντίν για την ίδρυση «Ισλαμικού Χαλιφάτου» στο Αφγανιστάν υποστήριζαν και οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι⁷⁸.

Τα εξωτερικά γεγονότα δεν θα έπαυαν να αναστατώνουν το κοσμικό καθεστώς στο Κάιρο. Τον Ιούλιο του 1980 το Ισραήλ με νόμο ανακήρυξε την Ιερουσαλήμ πρωτεύουσα του. Αυτή η ενέργεια σε συνδυασμό με το Αφγανιστάν και τη προσέγγιση της Αιγύπτου με το Ισραήλ και τη χριστιανική Δύση ήταν σοβαρές αιτίες για τη «νομιμοποίηση» του ισλαμικού αγώνα στη χώρα. Η κυβέρνηση το

⁷³ Βλ. Annette Ranko, *ό.π.*, σελ. 71.

⁷⁴ Βλ. Ray Takeyh, Nikolas K. Gvosdev, *ό.π.*, σελ. 62.

⁷⁵ Βλ. Reinhard Schulze, *ό.π.*, σελ. 226.

⁷⁶ Αποκαλούνται και «μαχητές του Θεού».

⁷⁷ Βλ. Reinhard Schulze, *ό.π.*, σελ. 232.

⁷⁸ Βλ. Κων. Γ. Πατέλος, *ό.π.*, σελ. 212-213.

⁷⁹ Βλ. Ray Takeyh, Nikolas K. Gvosdev, *ό.π.*, σελ. 62.

αντιλήφθηκε και το 1981 χιλιάδες ισλαμιστές ακτιβιστές φυλακίστηκαν. Την ίδια μοίρα είχαν και μέλη της Αδελφότητας.

Μέσα σε ένα τέτοιο πολωμένο κλίμα για τους ισλαμιστές, μια λύση είχε μείνει προκειμένου να επιβιώσουν. Η δολοφονία του Sadat. Πράγματι, στις 6 Οκτωβρίου 1981 κατά τη διάρκεια παρέλασης προς τιμήν του πολέμου του Γιομ Κιπούρ, ένας στρατολογημένος από τους ισλαμιστές λοχαγός, ο Khaled Istambuli, δολοφόνησε τον Αιγύπτιο πρόεδρο⁷⁹. Η δολοφονία αυτή αποτέλεσε το αποκορύφωμα της σύγκρουσης κοσμικού κράτους- ισλαμιστών. Παρόλο που το πλήγμα για τη κοσμική παράταξη ήταν μεγάλο, δεν ακολούθησε γενικευμένη ισλαμική επανάσταση. Τον Sadat αντικατέστησε άμεσα ο Hosni Mubarak⁸⁰.

⁸⁰ Ο Hosni Mubarak ήταν διοικητής του Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας της Αιγύπτου.

Κεφάλαιο 3

Η Αίγυπτος υπό το καθεστώς Hosni Mubarak (1981-2011)

Ο Mubarak ανέλαβε την εξουσία σε μια συγκυρία στην οποία η κοσμικότητα είχε δεχθεί συντριπτικό πλήγμα. Οι ισλαμιστές απέδειξαν ότι μπορούσαν να προσβάλλουν οποιονδήποτε στόχο. Στο εξωτερικό, τη δεκαετία του 1980, το ριζοσπαστικό Ισλάμ θα έκανε δυναμικά αισθητή τη παρουσία του. Αυτές οι εξελίξεις θα απασχολούσαν τη νέα κυβέρνηση.

Το 1982 στη Συρία, το παρακλάδι της Αδελφότητας εκεί μαζί με άλλους ισλαμιστές εξεγέρθηκαν κατά του κοσμικού καθεστώτος του Hafez al- Assad. Έδρα τους ήταν η πόλη Χάμα. Όμως, η εξέγερση κατεστάλη βίαια και οι Σύριοι Αδελφοί Μουσουλμάνοι αποδυναμώθηκαν ραγδαία. Η Αλγερία από το 1982 βίωσε την μαχητικότητα των ριζοσπαστών. Το κοσμικό καθεστώς αντέδρασε και ξέσπασαν συγκρούσεις⁸¹. Στη Τυνησία εμφανίστηκε η οργάνωση «Ισλαμικό Τζιχάντ». Ακολούθησαν βομβιστικές επιθέσεις που συνοδεύτηκαν από κύμα συλλήψεων. Το 1987 ο στρατιωτικός Zayn Ben Ali με πραξικόπημα ανέλαβε την ηγεσία της χώρας. Στις εκλογές του 1989 εξελέγη, αλλά επιτυχία σημείωσαν και οι ισλαμιστές. Παράλληλα, και ο Qaddafi στη Λιβύη πιάστηκε πολιτικά από τους ισλαμιστές. Ένα σημαντικό γεγονός της δεκαετίας ήταν και ο πόλεμος Ιράν- Ιράκ που ανέδειξε την ιρανική εθνική ταυτότητα⁸². Τέλος, στο Αφγανιστάν, οι μουτζαχεντίν κατάφεραν να ταπεινώσουν την «άθρη» ΕΣΣΔ.

Στην Αίγυπτο, τη δολοφονία του Sadat ακολούθησε σωρεία συλλήψεων. Πολλοί ισλαμιστές φυλακίστηκαν. Το 1982 εκτελέστηκε ο Islambuli. Όμως, από το 1984 η κατασταλτική πολιτική του κράτους άρχισε να περιορίζεται. Η κυβέρνηση αμνήστευσε τους συλληφθέντες και απελευθερώθηκαν οι ισλαμιστές κρατούμενοι. Είναι γεγονός ότι από το 1983 έως το 1987 οι υπηρεσίες ασφαλείας ήταν ανεκτικές στην ισλαμιστική παράταξη, αν τα μέλη της περιορίζονταν στη τέλεση μόνο των θρησκευτικών καθηκόντων⁸³. Επιπλέον, έγιναν δεκτές πολλές προτάσεις του

⁸¹ Βλ. Mary Jane- Deeb, *Militant Islam and the state in North Africa*, σελ. 248 στο Robert O. Freedman (επιμ.), *The Middle East enters the twenty -first century*, Gainesville, University of Florida Press, 2002.

⁸² Βλ. Reinhard Schulze, *ό.π.*, σελ. 237.

⁸³ Βλ. Ray Takeyh, Nikolas K. Gvosdev, *ό.π.*, σελ. 63.

ισλαμικού κινήματος. Το 1985 το καθεστώς, μέσω της Εθνοσυνέλευσης, αποφάσισε να αναθεωρήσει το νομικό πλαίσιο και να υπάρξει προσέγγιση με τις ισλαμικές αξίες, ενώ εδραίωσε τις θρησκευτικές σπουδές στα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Επίσης, τα ΜΜΕ παρουσίαζαν ισλαμιστές θεωρητικούς⁸⁴.

Αναφορικά με την Αδελφότητα, η στάση του κοσμικού κράτους ήταν εξ' ίσου ανεκτική. Η ηγεσία της αποφάσισε να χρησιμοποιήσει τις δομές του συστήματος για να εδραιωθεί πολιτικά⁸⁵. Το 1987 αναγνώρισε τη νομιμότητα του Mubarak⁸⁶. Το ισλαμικό κίνημα στη χώρα βοήθησε και η διαδικασία της «ισλαμοποίησης» τόσο στην πολιτική και στη κοινωνία όσο και στην οικονομία. Οι ισλαμικές ιδέες παρουσιάζονταν στη δημόσια σφαίρα και η σαρία προβαλλόταν ως κρατικός νόμος⁸⁷. Η διάχυση της ισλαμικής θεωρίας είχε αρνητικές συνέπειες και για τις γυναίκες, η θέση των οποίων άρχισε να υποβαθμίζεται⁸⁸. Στον οικονομικό τομέα ιδρύθηκαν τράπεζες και ιδρύματα για δωρεές για τη δημιουργία ενός ισλαμικού οικονομικού συστήματος.

Μετά το 1987, τις καλές σχέσεις θα τις αντικαθιστούσε η σύγκρουση. Οι ριζοσπάστες ισλαμιστές άρχισαν να οργανώνονται για να ανατρέψουν το καθεστώς. Οι λόγοι ήταν σοβαροί. Αρχικά, η οικονομία δεν είχε βελτιωθεί παρά τις προσπάθειες φιλελευθεροποίησης. Επίσης, οι Η.Π.Α. προσέφεραν οικονομική βοήθεια ύψους 1,3 δολαρίων κατ' έτος⁸⁹. Το ότι η Δύση βοηθούσε μια μουσουλμανική κυβέρνηση, αρκούσε για να προκαλέσει οργή στους ισλαμιστές. Ακόμα, η μετριοπάθεια της κυβέρνησης έγινε αντιληπτή ως αδυναμία⁹⁰. Τέλος, η αναμενόμενη νίκη των μουτζαχεντίν στο Αφγανιστάν εξύψωνε το ηθικό των Αιγύπτων ομοϊδεατών τους.

Έτσι, η πόλωση έγινε εντονότερη. Το 1988 συγκρούσεις ξέσπασαν στο Κάιρο μεταξύ της αστυνομίας και των ριζοσπαστών ισλαμιστών. Το 1989 έγινε απόπειρα δολοφονίας κατά του υπουργού εσωτερικών. Η έναρξη της δεκαετίας του 1990 δεν

⁸⁴ *ibid.*

⁸⁵ Βλ. Reinhard Schulze, *ό.π.*, σελ. 239.

⁸⁶ Βλ. Hesham al- Awadi, *In pursuit of legitimacy: the Muslim Brothers and Mubarak 1982-2000*, New York, Tauris Academic Studies, 2004, σελ. 3.

⁸⁷ Βλ. Rey Takeyh, Nikolas K. Gvosdev, *ό.π.*, σελ. 63.

⁸⁸ Βλ. Elizabeth Dickinson, *Anatomy of a dictatorship: Hosni Mubarak*, Foreign Policy, 04 February 2011, <http://foreignpolicy.com/2011/02/04/anatomy-of-a-dictatorship-hosni-mubarak/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Μαΐου 2018, 11:30).

⁸⁹ Βλ. Yolande Knell, *The complicated legacy of Egypt's Hosni Mubarak*, BBC, 25 January 2013, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-21201364> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 08 Αυγούστου 2018, 17:40).

⁹⁰ Βλ. Ray Takeyh, Nikolas K. Gvosdev, *ό.π.*, σελ. 63.

έγινε με καλούς οiwονούς για τη κυβέρνηση. Το 1990 δολοφονήθηκε ο εκπρόσωπος τύπου του κοινοβουλίου Rifaat al- Maghoub⁹¹. Τον Φεβρουάριο του 1991 αιγυπτιακά στρατεύματα συμμετείχαν στη συντονισμένη από τις Η.Π.Α. επίθεση κατά του Saddam Hussein. Η κίνηση αυτή εξόργισε τους ισλαμιστές, βλέποντας μουσουλμάνους να μάχονται πλάι σε «άπιστους» εναντίον άλλων μουσουλμάνων⁹².

Την ίδια χρονιά διαλύθηκε και η ΕΣΣΔ. Η κατάρρευση της σηματοδότησε, μεταξύ άλλων, τη παγκοσμιοποίηση και την περαιτέρω ριζοσπαστικοποίηση ενός τμήματος του Ισλαμικού Κινήματος. Εκείνο, στράφηκε προς τη Τσετσενία που είχε γίνει εμπόλεμη ζώνη από το 1992⁹³. Στο νέο περιβάλλον αναδύθηκε μια ισλαμική «αντιπολίτευση» που υποστήριζε ότι το Ισλάμ ενώνει τη κοινότητα, είναι υπεράνω των ανθρώπων και οι τελευταίοι πρέπει να υποταχθούν σε αυτό⁹⁴. Παράλληλα με την εντατικοποίηση της δράσης των ισλαμιστών, εντός του Κινήματος εμφανίστηκαν και μετριοπαθείς φωνές. Ήδη, στο θεοκρατικό Ιράν, νικητής στις εκλογές του 1995 είχε ανεδείχθη ο μετριοπαθής Sayyid Khatami⁹⁵.

Επιπλέον, τη δεκαετία του 1990 εμφανίστηκε μια προσωπικότητα που είχε πολεμήσει στο Αφγανιστάν. Εκείνη ήταν ο Osama bin Laden που ασπαζόταν την ιδεολογία των ουαχαμιτών και είχε ιδρύσει μια τρομοκρατική οργάνωση, την Al-Qaeda. Οι στόχοι της νέας οργάνωσης ήταν η αποσταθεροποίηση του συστήματος, η πτώση τοπικών κυβερνήσεων και η προαγωγή της ισλαμιστικής τάξης⁹⁶. Όταν το Ριάντ του αρνήθηκε την επιστροφή στη χώρα, εκείνος μετακινήθηκε στο Σουδάν και άρχισε να δικτυώνεται⁹⁷. Το 1992 πραγματοποίησε τρομοκρατική επίθεση. Το 1994 κατέφυγε στο Αφγανιστάν όπου είχε εγκαθιδρυθεί το ισλαμικό καθεστώς των Ταλιμπάν. Το 1998 προέβη σε βομβιστικές ενέργειες στην ανατολική Αφρική⁹⁸. Οι στόχοι ήταν αμερικανικοί, αφού οι Η.Π.Α. θεωρούνταν ιμπεριαλιστική δύναμη.

Στην Αίγυπτο η νέα περίοδος έφερε ταραχές. Από το 1992 περιοχές της χώρας βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των ακραίων μουσουλμάνων. Αυτό σηματοδοτούσε τη

⁹¹ Βλ. Ray Takeyh, Nikolas K. Gvosdev, *ό.π.*, σελ. 64.

⁹² *ibid.*

⁹³ Βλ. Reinhard Schulze, *ό.π.*, σελ. 290.

⁹⁴ Βλ. Reinhard Schulze, *ό.π.*, σελ. 286.

⁹⁵ Βλ. Reinhard Schulze, *ό.π.*, σελ. 284.

⁹⁶ Βλ. Shibley Telhami, *The stakes: America in the Middle East- the consequences of power and the choice for peace*, Boulder- Colorado- Oxford, Westview Press, 2002/2004, σελ. 13.

⁹⁷ Ο Osama bin Laden είχε καταγωγή από τη Σαουδική Αραβία.

⁹⁸ Γίνεται αναφορά στις επιθέσεις κατά των αμερικανικών πρεσβειών σε Ναϊρόμπι και Νταρ ες Σαλαάμ.

πλήρη ρήξη «ριζοσπαστικού» ισλαμικού κινήματος- κοσμικού κράτους. Η κυβέρνηση χρησιμοποίησε τον στρατό για να εκκαθαρίσει γειτονίες της πρωτεύουσας από τις ισλαμιστικές οργανώσεις. Παράλληλα, τα τζαμιά τέθηκαν υπό τον έλεγχο του κράτους, το ίδιο και η κοινωνική πολιτική⁹⁹.

Η αντίδραση των ριζοσπαστών ήταν άμεση. Τον Ιούνιο του 1995 έγινε μια απόπειρα δολοφονίας κατά του Mubarak στην Αιθιοπία από την ισλαμιστική οργάνωση «Al- Jamaa- al Islamiyya». Η κυβέρνηση, τότε, αύξησε τα κατασταλτικά μέτρα στέλνοντας πράκτορες να διεισδύσουν στους θρησκευτικούς κύκλους¹⁰⁰. Μάλιστα, το καλοκαίρι του 1997 οι θρησκευτικοί παράγοντες που ήταν φυλακισμένοι, κάλεσαν τους ισλαμιστές να παύσουν τη δράση τους. Από το 1992 έως το 1997 περίπου 1.200 άτομα σκοτώθηκαν από τις συγκρούσεις δυνάμεων ασφαλείας και ριζοσπαστών ισλαμιστών, τρομοκρατικές ενέργειες πραγματοποιήθηκαν¹⁰¹, ενώ και οι Κόπτες ενοχοποιήθηκαν ως «όργανα» της χριστιανικής Δύσης¹⁰².

Επειδή αποδείχτηκε ότι το κοσμικό καθεστώς άντεχε, έγιναν προτροπές να παύση της βίας. Στις 17 Νοεμβρίου 1997 στο Λούξορ μια ομάδα ισλαμιστών πραγματοποίησε τρομοκρατική επίθεση που άφησε πίσω της νεκρούς 62 τουρίστες και Αιγύπτιους και 26 τραυματίες¹⁰³. Επρόκειτο για τη κορυφαία επίθεση σε μια σειρά άλλων τρομοκρατικών ενεργειών. Οι προτροπές δεν είχαν εισακουστεί. Η επίθεση αποτέλεσε την αρχή του τέλους για τους ριζοσπάστες ισλαμιστές. Όχι μόνο έχασαν κάθε έρεισμα στη κοινωνία, αλλά η επίθεση καταδικάστηκε και από ομοϊδεάτες τους, ενώ ο Mubarak πείστηκε ότι η καταστολή ήταν η μόνη λύση για τη πάταξη της ριζοσπαστικής παράταξης.

Η Μουσουλμανική Αδελφότητα με τη σειρά της προσπάθησε να τηρήσει μετριοπαθή στάση. Ωστόσο, από το 1995 και έπειτα, εξαιτίας της έξαρσης της τρομοκρατίας, τέθηκε στο στόχαστρο και μέλη της φυλακίστηκαν. Επίσης, το ότι η κυβέρνηση Clinton άνοιξε «κανάλια» επικοινωνίας με την οργάνωση, εξαγριώσε τον

⁹⁹ Βλ. Ray Takeyh, Nikolas K. Gvosdev, *ό.π.*, σελ. 65.

¹⁰⁰ Βλ. Thanassis Cambanis, *Once upon a revolution: an Egyptian story*, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2015, σελ. 36.

¹⁰¹ Βλ. Dilip Hiro, *War without end: the rise of Islamist terrorism and global response*, New York, Routledge, 2002, σελ. 106.

¹⁰² Βλ. Ray Takeyh, Nikolas K. Gvosdev, *ό.π.*, σελ. 65- 66.

¹⁰³ Βλ. Barbara Plett, *Egypt tries to understand the Luxor massacre*, BBC, 01 December 1997, http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/from_our_own_correspondent/34587.stm (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 08 Αυγούστου 2018, 20:05). Η επίθεση πιστώθηκε στη τρομοκρατική οργάνωση «Al- Jamaa al- Islamiyya».

Αιγύπτιο πρόεδρο και ψύχρανε τις σχέσεις με την Ουάσινγκτον¹⁰⁴. Ακόμα, με βάση την εμπειρία της Αλγερίας αρνήθηκε να διεξάγει δημοκρατικές εκλογές¹⁰⁵. Τελικά, το καθεστώς επιβίωσε. Με κατασταλτικές πολιτικές αποδυνάμωσε τη ριζοσπαστική παράταξη και πέτυχε να κερδίσει εκ νέου την υποστήριξη των Η.Π.Α..

Η τελευταία περίοδος της εξουσίας Mubarak δεν θα χαρακτηριζόταν από την έλλειψη προκλήσεων. Η Al- Qaeda μετά από τις πετυχημένες επιθέσεις της προηγούμενης δεκαετίας ετοιμαζόταν για πιο ηχηρά πλήγματα. Πλέον, είχε σημαντικούς οικονομικούς πόρους, υποστηρικτές και συνεκτική ιδεολογία- ισλαμικός φονταμενταλισμός σε συνδυασμό με τζιχάντ. Είχε αποκτήσει νομιμοποίηση και η στρατηγική της ήταν να αναγκαστεί ο ισλαμικός κόσμος να συγκρουστεί με τη Δύση¹⁰⁶. Η ισχύς της αποδείχτηκε τον Σεπτέμβριο του 2001 με τη τρομοκρατική ενέργεια στους Δίδυμους Πύργους, το σύμβολο παντοδυναμίας των Η.Π.Α.. Η επίθεση σόκαρε την υφήλιο. Το πλήγμα ήταν τέτοιο που αμέσως η κυβέρνηση Bush κήρυξε τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας με ηγέτη εκείνη.

Πρώτος στόχος ήταν το Αφγανιστάν των Ταλιμπάν που παρείχε καταφύγιο στον bin Laden¹⁰⁷. Τον Δεκέμβριο του 2001 το καθεστώς κατέρρευσε, αλλά ο αρχηγός της Al- Qaeda δεν εντοπίστηκε. Έκτοτε, μια αντιτρομοκρατική συμμαχία συστήθηκε ώστε να καταπολεμήσει τον ισλαμικό φονταμενταλισμό. Τον Μάρτιο του 2003 Η.Π.Α. και Ηνωμένο Βασίλειο επιτέθηκαν κατά του Ιράκ. Η πτώση του καθεστώτος του Hussein προκάλεσε ρήγμα στις σχέσεις Ισλάμ- Δύσης και διευκόλυνε τη κυριαρχία του φονταμενταλισμού¹⁰⁸. Η Al- Qaeda μέχρι και τον θάνατο του ηγέτη της τον Μάιο του 2011 ήταν ισχυρή και υπεύθυνη για πολλές τρομοκρατικές ενέργειες και τον θάνατο πολυάριθμων ανθρώπων.

Η αιγυπτιακή κυβέρνηση γρήγορα αντιλήφθηκε ότι είχε να αντιμετωπίσει αναβαθμισμένες απειλές. Η Al- Qaeda αποτελούσε οργάνωση προς μίμηση για τους ισλαμιστές στο εσωτερικό, ενώ εμμέσως είχε στοχοποιήσει το κοσμικό καθεστώς. Ο φόβος μήπως αιγυπτιακές ισλαμιστικές οργανώσεις είχαν δεσμούς με τον bin- Laden ήταν βάσιμος. Έτσι, ο Mubarak έθεσε τη χώρα του εντός της αντιτρομοκρατικής

¹⁰⁴ Βλ. Fawaz A. Gerges, *America and political Islam: clash of the cultures or clash of interests?*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, σελ. 177.

¹⁰⁵ Στην Αλγερία είχε ξεσπάσει εμφύλιος πόλεμος κοσμικών- ριζοσπαστών ισλαμιστών.

¹⁰⁶ Βλ. Σταύρος Λυγερός, *Σταυροφόροι χωρίς σταυρό: ισλαμική τρομοκρατία, ΗΠΑ, νεοσθωμανισμός*, Αθήνα, Α.Α. Λιβάνης, 2010, σελ. 21.

¹⁰⁷ Βλ. Σταύρος Λυγερός, *ό.π.*, σελ. 61-63.

¹⁰⁸ Βλ. Σταύρος Λυγερός, *ό.π.*, σελ. 22.

συμμαχίας¹⁰⁹ και προσπάθησε να εμφανίσει τη κυβέρνηση τους ως εναλλακτική λύση στην κυριαρχία του ισλαμισμού αντί της Μουσουλμανικής Αδελφότητας¹¹⁰.

Η τρομοκρατία θα έπληττε για ακόμα μια φορά τη χώρα. Το φθινόπωρο του 2004 ισλαμιστές πραγματοποίησαν τρομοκρατική επίθεση στο τουριστικό θέρετρο της Τάμπα, στο Σινά. Το 2005 δύο τρομοκρατικές επιθέσεις συγκλόνισαν το Κάιρο και το Σαρμ ελ- Σειχ με θύματα τουρίστες και Αιγύπτιους^{111 112}. Το 2006 νέα επίθεση έγινε στο θέρετρο του Νταχάμπ με νεκρούς πάλι τουρίστες και Αιγύπτιους¹¹³. Το ριζοσπαστικό Ισλάμ φαινόταν ότι δεν είχε ηττηθεί πλήρως. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα συνέχισε να τηρεί μετριοπαθή στάση. Αποστασιοποιήθηκε από τους ριζοσπάστες καταδικάζοντας τις τρομοκρατικές επιθέσεις, ενώ επιχείρησε, κινούμενη εντός των πλαισίων του πολιτικού συστήματος, να επωφεληθεί πολιτικά. Η ευκαιρία της δόθηκε στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2005. Με εκπροσώπους της ανεξάρτητους υποψηφίους λόγω έλλειψης νομιμοποίησης και σε αντίθεση με το 2000 που κέρδισε 17 έδρες, τώρα κέρδισε 88¹¹⁴.

Η κυβέρνηση ανταπάντησε. Ήταν αποφασισμένη να πατάξει το ισλαμικό κίνημα. Έτσι, οι υπηρεσίες ασφαλείας προχώρησαν σε μαζικές συλλήψεις και ανακρίσεις, ενώ συνεργάστηκαν με τις αντίστοιχες αμερικανικές ώστε να μεταφέρονται ύποπτοι για τρομοκρατία στην Αίγυπτο και να ανακρίνονται¹¹⁵. Ακόμα, για να αντιμετωπίσει την αυξημένη κοινοβουλευτική δύναμη της Αδελφότητας, προέβη σε νοθεία και

¹⁰⁹ Βλ. Fawaz A. Gerges, *The end of America's moment?: Obama and the Middle East*, New York, Palgrave MacMillan, 2012, σελ. 162.

¹¹⁰ Βλ. Kim Ghattas, *The Secretary: a journey with Hillary Clinton from Beirut to the heart of American power*, New York, Times Books, 2013, σελ. 234.

¹¹¹ Βλ. Brian Whitaker, *200 held in Cairo swoop on militants*, Guardian, 02 May 2005, <https://www.theguardian.com/world/2005/may/02/brianwhitaker> (ημερομηνία κι ώρα πρόσβασης: 09 Αυγούστου 2018, 11:30).

¹¹² Βλ. Al- Ahram, *Scores die in Sharm el- Sheikh car bombs*, 23 July 2005, Issue No. 752, <https://web.archive.org/web/20130604171305/http://weekly.ahram.org.eg/2005/752/fr5.htm> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 08 Αυγούστου 2018, 21:40).

¹¹³ Βλ. Ben Wedeman, Caroline Faraj, Michal Zappori, *Egypt ties Dahab blasts to other attacks*, CNN, 26 April 2006 <https://web.archive.org/web/20060624043947/http://www.cnn.com/2006/WORLD/meast/04/26/egypt.blasts/index.html> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 08 Αυγούστου 2018, 22:10).

¹¹⁴ Βλ. Alaa al- Din Arafat, *The rise of Islamism in Egypt*, Cham, Palgrave MacMillan, 2017, σελ. 8.

¹¹⁵ Βλ. Lisa Hajjar, *Suleiman: The CIA's man in Cairo*, Al- Jazeera, 07 February 2011 προσβάσιμο στο <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/02/201127114827382865.html> / (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 19 Αυγούστου 2018, 20:00). Ο Omar Suleiman ήταν ο διευθυντής της υπηρεσίας πληροφοριών της Αιγύπτου και στενός συνεργάτης του προέδρου Mubarak.

κατέστειλε βίαια τις διαδηλώσεις που ξέσπασαν¹¹⁶. Η άνοδος του ισλαμικού κινήματος είτε μετριοπαθούς είτε ριζοσπαστικού έπρεπε να σταματήσει. Η πολιτική του δεν θα άλλαζε μέχρι και τη πτώση του τον Ιανουάριο του 2011.

¹¹⁶ Βλ. Jeremy M. Sharp, *Egypt: 2005 presidential and parliamentary elections*, 15 January 2006, σελ. 5, https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metacrs10216/m1/1/high_res_d/RS22274_2006Jan15.pdf (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 09 Αυγούστου 2018, 9:30).

Μέρος Β'

Η σχέση στη δίνη της «Αραβικής Άνοιξης» 2011-2018: από την υποχώρηση στη πλήρη επικράτηση της κοσμικότητας;

Κεφάλαιο 4

Η μεταβατική κυβέρνηση Hussein Tantawi (2011-21012)

Τις παραμονές της «Αραβικής Άνοιξης» το καθεστώς Mubarak είχε συσσωρεύσει πολλά προβλήματα. Πολιτική καταπίεση, ανελευθερία, δυσλειτουργική γραφειοκρατία, νεποτισμός, οικονομική δυσπραγία, διαφθορά, παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κοινωνικά ζητήματα είχαν δημιουργήσει ένα μίγμα που δεν θα αργούσε να εκραγεί¹¹⁷.

Στις 25 Ιανουαρίου 2011 διαδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν στη χώρα. Οι Τυνήσιοι διαδηλωτές που ανέτρεψαν τον ηγέτη τους Ben Aly, το διαδίκτυο και οι δυναμικές ενέργειες της οργανωμένης νεολαίας (π.χ. Κίνημα 6^{ης} Απριλίου) ξεσήκωσαν τους Αιγύπτιους. Διαδηλώσεις ξέσπασαν με σημείο- ορόσημο τη πλατεία Ταχρίρ. Τα αιτήματα των διαδηλωτών αφορούσαν τη πτώση της κυβέρνησης, τη παραίτηση του διαβόητου υπουργού εσωτερικών Habib al –Adly, την άρση του καθεστώτος έκτατης ανάγκης, αύξηση στους μισθούς, παύση της αστυνομικής βίας και της λογοκρισίας¹¹⁸. Ουσιαστικά, επιζητούσαν την επιβολή της δημοκρατίας. Επίσης, ήταν εμφανές ότι δεν επεδίωκαν να εφαρμόσουν τις ισλαμικές αρχές.

Το καθεστώς αντέδρασε βίαια και κατηγόρησε τη Μουσουλμανική Αδελφότητα ότι βρισκόταν πίσω από τον αναβρασμό¹¹⁹. Τελικά, παρά τους πολιτικούς ελιγμούς, στις 11 Φεβρουαρίου το καθεστώς κατέρρευσε όχι από τμήμα του ισλαμικού κινήματος, αλλά από φιλελεύθερες δυνάμεις.

Η στάση της Αδελφότητας ήταν διττή. Αφενός, διεπόταν από καχυποψία απέναντι στους διαδηλωτές διότι δεν ασπάζονταν τις ισλαμικές ιδέες, υπονομεύοντας την

¹¹⁷ Βλ. Νικολάου Νικόλαος, *Αίγυπτος και «Αραβική Άνοιξη»: μια ολοκληρωμένη διαδικασία;*, Αθήνα, 2018, σελ. 8. Πρόκειται για εργασία που υποβλήθηκε στα πλαίσια του μαθήματος «Επίλυση Συγκρούσεων».

¹¹⁸ Βλ. *Egypt braces for nationwide protests* France24, 25 January 2011, προσβάσιμο στο <https://web.archive.org/web/20110201013309/http://www.france24.com/en/20110125-egypt-braces-nationwide-protests> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 10 Αυγούστου 2018, 20:39).

¹¹⁹ Βλ. Seth Cantey, *The Middle East and Asia: the world today series 2008-2018*, Lanham, Rowman & Littlefield, 2018, σελ. 55.

εγκαθίδρυση ισλαμικού κράτους στην Αίγυπτο¹²⁰. Αφετέρου, η κατασταλτική πολιτική του καθεστώτος την έπεισε να συμμετάσχει οργανώνοντας ομάδες προστασίας. Μάλιστα, στις 30 Ιανουαρίου, μέλη της επιτέθηκαν κατά του υπουργείου εσωτερικών, χωρίς επιτυχία¹²¹.

Στις 13 Φεβρουαρίου ο επικεφαλής του Γενικού Επιτελείου Ενόπλων Δυνάμεων Hussein Tantawi ανέλαβε την εξουσία. Με διακήρυξη του διέλυσε το κοινοβούλιο, ανέστειλε το σύνταγμα και όλες οι εξουσίες συγκεντρώθηκαν στα χέρια του. Επίσης, η κυβέρνησή του είχε μεταβατικό χαρακτήρα, αφού θα προετοιμάζε το έδαφος για εκλογές¹²². Η κοσμικότητα, συνεπώς, διατηρήθηκε.

Όμως, η σχέση κοσμικότητας- ισλαμικού κινήματος διεπόταν από καχυποψία. Η Αδελφότητα παρουσίασε το πολιτικό της πρόγραμμα που αφορούσε την εντατικοποίηση της δραστηριότητας της στη μετά-καθεστωτική εποχή με εφαρμογή ισλαμικών πολιτικών και διεκδίκηση της εξουσίας¹²³. Καθώς τα άλλα κόμματα και οι επαναστάτες ήταν αποσυντονισμένοι, η ισλαμική οργάνωση ήταν ο μόνος πολιτικός παράγοντας που μπορούσε να κατακτήσει την εξουσία¹²⁴.

Στις 30 Απριλίου 2011 ιδρύθηκε το «Κόμμα Δικαιοσύνης και Ελευθερίας» (Κ.Δ.Ε.) που αποτελούσε τον πολιτικό βραχίονα της θρησκευτικής οργάνωσης. Επικεφαλής του τοποθετήθηκε ο Mohammed Morsi, εξέχον στέλεχος και οπαδός του Qutb. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα ετοιμαζόταν να διεκδικήσει την εξουσία. Ο Tantawi προσπάθησε να προσεγγίσει το κόμμα, αλλά απέτυχε.

Η μεταβατική κυβέρνηση πέραν του μετριοπαθούς Ισλάμ είχε να αντιμετωπίσει και του ριζοσπάστες. Η δράση τους είχε μεταφερθεί στη χερσόνησο του Σινά. Από τον χειμώνα είχε ιδρυθεί η τζιχαντιστική οργάνωση «Ansar Bayt al- Magdis». Εξαιτίας της εσωτερικής αστάθειας, η στρατιωτική κυβέρνηση άργησε να αναλάβει δράση. Το καλοκαίρι του 2011 πραγματοποιήθηκε η επιχείρηση «Eagle» στο Σινά. Το αποτέλεσμα της δεν ήταν ικανοποιητικό. Η κυβέρνηση αντιλήφθηκε ότι το ριζοσπαστικό Ισλάμ, πλέον, δεν θα περιοριζόταν σε τρομοκρατικές ενέργειες και

¹²⁰ Βλ. Eric Trager, *Arab Fall: how the Muslim Brotherhood won and lost Egypt in 891 days*, Washington DC, Georgetown University Press, 2016, σελ. 16.

¹²¹ Βλ. Eric Trager, *ό.π.*, σελ. 20-21.

¹²² Βλ. Eric Trager, *ό.π.*, σελ. 31.

¹²³ Η πολιτική στρατηγική έλαβε τον τίτλο «Σχέδιο Αναγέννησης».

¹²⁴ Βλ. Eric Trager, *ό.π.*, σελ. 37.

διαδηλώσεις, αλλά θα κατέφευγε και στον αντάρτικο (ένοπλο) αγώνα εναντίον των αντιπάλων του.

Το πρώτο πλήγμα για τη κοσμική παράταξη ήρθε από τις 28 Νοεμβρίου μέχρι τις 22 Δεκεμβρίου 2011. Η κυβέρνηση είχε ανακοινώσει κοινοβουλευτικές εκλογές για εκείνη τη περίοδο. Το αποτέλεσμα ήταν η «Δημοκρατική Συμμαχία», ένας συνασπισμός κομμάτων στον οποίο ηγέτης ήταν το «Κ.Δ.Ε.» να πάρει τις περισσότερες ψήφους και το ισλαμικό κόμμα να καταλάβει 116 έδρες¹²⁵. Δεύτερο, ακολουθούσε το υπερσυντηρητικό ισλαμικό κόμμα Al- Nour¹²⁶. Ακόμα ένα πλήγμα προκλήθηκε από τις εκλογές για το συμβουλευτικό όργανο (Shura) από τις 29 Ιανουαρίου έως τις 22 Φεβρουαρίου 2012, όπου το «Κ.Δ.Ε.» κέρδισε τις περισσότερες έδρες, με τους υπερσυντηρητικούς να ακολουθούν¹²⁷.

Πλέον, η ισλαμική παράταξη, πλην των ριζοσπαστών, είχε τη κυριαρχία σε μεγάλο μέρος των θεσμικών οργάνων. Ακόμα, οι προϋποθέσεις για τη διεκδίκηση του προεδρικού θώκου υπήρχαν. Ωστόσο, η κοσμική κυβέρνηση ήταν δύσκολο να αποδεχτεί μια τέτοια κατάσταση. Έτσι, στις 14 Ιουνίου 2012, παραμονές των προεδρικών εκλογών, το Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας κάλεσε σε διάλυση του κοινοβουλίου γιατί η ψηφοφορία κρίθηκε αντισυνταγματική. Επιπλέον, νομιμοποίησε την προεδρική υποψηφιότητα του Ahmed Shafiq, αξιωματούχου του καθεστώτος Mubarak¹²⁸. Ήταν ξεκάθαρο ότι ο στρατός θα κατέβαλε κάθε προσπάθεια να αποτρέψει τη δημιουργία ισλαμικής κυβέρνησης.

¹²⁵ Βλ. *Democratic Alliance (Freedom and Justice)*, Al- Ahrām, 18 November 2011, προσβάσιμο στο <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/33/103/26895/Elections-/Electoral-Alliances/Democratic-Alliance.aspx> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 10 Αυγούστου 2018, 21:30).

¹²⁶ Βλ. *Egypt's islamist parties win elections to parliament*, BBC, 21 November 2011, προσβάσιμο στο <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/33/103/26895/Elections-/Electoral-Alliances/Democratic-Alliance.aspx> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 10 Αυγούστου 2018, 21:45).

¹²⁷ Βλ. *Brotherhood's FJP wins 59 per cent of Egypt Shura Council seats*, Ahrām Online, 23 February 2012, προσβάσιμο στο <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/0/35249/Egypt/0/Brotherhoods-FJP-wins-per-cent-of-Egypt-Shura-Cou.aspx> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 10 Αυγούστου, 13:20).

¹²⁸ Βλ. *Egypt Supreme Court calls for parliament to be dissolved*, BBC, 14 June 2012, προσβάσιμο στο <https://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18439530> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 10 Αυγούστου 2018, 11:25).

Κεφάλαιο 5

Η κυβέρνηση Mohamed Morsi (2012-2013)

Η 24^η Ιουνίου βρήκε τον Morsi να είναι πρόεδρος της Αιγύπτου στις πρώτες δημοκρατικές εκλογές μετά τη πτώση του Mubarak. Οι στρατιωτικοί προσπάθησαν να αποτρέψουν αυτό το αποτέλεσμα, αλλά δεν τα κατάφεραν. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα, το μετριοπαθές Ισλάμ, μετά από δεκαετίες διωγμών και παρανομίας είχε την ευκαιρία να κυβερνήσει.

Ο Morsi, όμως, ανέλαβε την εξουσία σε κρίσιμη περίοδο. Η θέση του ήταν «λεπτή». Αφενός ήταν επικεφαλής μιας «ισλαμικής» κυβέρνησης σε ένα μακροχρόνια κοσμικό κράτος με τις ένοπλες δυνάμεις να ρυθμίζουν το πολιτικό σκηνικό. Αφετέρου, στη χώρα υπήρχαν προβλήματα οικονομικά και κοινωνικά, ενώ στο εξωτερικό αντιμετώπιζε προκλήσεις.

Μέσα σε τέτοιο κλίμα, ο Morsi ανακοίνωσε στον αιγυπτιακό λαό ότι στις πρώτες 100 μέρες της κυβέρνησης του θα προβεί σε έργα ώστε να βελτιωθούν οι συνθήκες ζωής των Αιγύπτων. Αυτή η υπόσχεση, όμως, δεν καθυσήχασε τις γυναίκες, τη νεολαία και τμήματα της αντιπολίτευσης¹²⁹. Έπειτα, στις 10 Ιουλίου ανασύστησε το κοινοβούλιο που είχε διαλυθεί. Αυτή η ενέργεια ανησύχησε τους στρατιωτικούς. Ακόμα, ανακοίνωσε νέες κοινοβουλευτικές εκλογές 60 μέρες μετά την έγκριση του νέου συντάγματος που σκόπευε να θεσπίσει¹³⁰. Επιπλέον, φρόντισε να τοποθετήσει ισλαμιστές υπουργούς σε υπουργεία παροχής υπηρεσιών (υγεία, ενέργεια κ), ενώ σε άλλα, όπως του τουρισμού, τοποθέτησε άτομα της κοσμικής παράταξης¹³¹. Το γεγονός ότι ο νέος πρόεδρος ήταν αποδεκτός από τη πλειοψηφία των Αιγύπτων σε συνδυασμό με τις δημοκρατικές διαδικασίες που είχε υποσχεθεί, απόφεραν, βραχυπρόθεσμα, την ομαλότητα.

Η ηρεμία που χαρακτήριζε τη κοινωνία δεν υπήρχε στη χερσόνησο του Σινά. Ο αντάρτικος αγώνας της οργάνωσης al- Magdis είχε φουντώσει. Το ότι ένας ισλαμικών

¹²⁹ Βλ. Seth Cantey, *ό.π.*, σελ. 57.

¹³⁰ Βλ. Steve Hendrix, Ernesto Londono, *Egypt's Morsi makes bid to reinstate islamist-dominated parliament*, The Washington Post, 08 July 2012, προσβάσιμο στο https://www.washingtonpost.com/gdpr-consent/?destination=%2fworld%2fegypts-morsi-makes-bid-to-reinstate-islamist-parliament%2f2012%2f07%2f08%2fgJOAQTnDWW_story.html%3futm_term%3d.ea743035a2b2&utm_term=.4c30a4142865 (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 22 Μαΐου 2018, 10:15).

¹³¹ Βλ. Eric Trager, *ό.π.*, σελ. 69.

«καταβολών» πρόεδρος είχε την εξουσία ης χώρας δεν ικανοποιούσε τους ισλαμιστές ενόπλους. Ο Morsi προσπαθώντας να συγκεράσει ισλαμισμό με δημοκρατικές διαδικασίες αποτελούσε «ανάθεμα». Για τους αντάρτες δεν είναι υπερβολή να λεχθεί ότι ήταν ένας αποστάτης. Λίγο αργότερα από την εκλογική νίκη του, οι αντάρτες εξολόθρευσαν μονάδα του αιγυπτιακού στρατού. Η κυβέρνηση καρατόμησε τη στρατιωτική ηγεσία¹³² και νέος υπουργός άμυνας διορίστηκε ο Abdel Fatah al- Sisi. Γρήγορα σχεδιάστηκε και εφαρμόστηκε η επιχείρηση «Sina» όπου ισχυρές δυνάμεις στρατού επιχείρησαν να εκκαθαρίσουν τη περιοχή από ισλαμιστές.

Τον Νοέμβριο, ο Αιγύπτιος πρόεδρος αποφάσισε να υλοποιήσει την υπόσχεση του για τη θέσπιση νέου συντάγματος. Πριν τη θέσπιση, όμως, με διακήρυξη του επιχείρησε να αποκτήσει υπερεξουσίες, αφού εκείνος θα διόριζε τους δικαστές, θα ήταν ανώτερος παντός νόμου, οι προηγούμενες αποφάσεις του θα ίσχυαν, θα αποζημίωνε τους τραυματίες της επανάστασης και θα τιμωρούσε τους υπαίτιους του προηγούμενου καθεστώτος για την άσκηση βίας κατά των διαδηλωτών¹³³.

Στις 30 Νοεμβρίου, εν μέσω κοινωνικού αναβρασμού εξαιτίας της προεδρικής διακήρυξης, η συνταγματική επιτροπή ενέκρινε το προσχέδιο του νέου συντάγματος. Η αμφισημία του θα προκαλούσε αντιδράσεις. Πιο συγκεκριμένα, εκείνο είχε προσθήκες που προστάτευαν τους πολίτες από βασανιστήρια και διώξεις. Αν και προέβλεπε ελευθερία έκφρασης, απαγόρευε προσβολές κατά προσώπων μην εξηγώντας τι σημαίνει κάτι τέτοιο. Επίσης, δεν προστάτευε επαρκώς τα δικαιώματα των γυναικών, αφού δεν αναγνώριζε την ισότητα των φύλων. Ακόμα, δεν διασφάλιζε πλήρως τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά δικαιώματα του αιγυπτιακού λαού, ενώ αναγνώριζε μόνο το Ισλάμ, τον Χριστιανισμό και τον Ιουδαϊσμό ως τις βασικές θρησκείες, υποβαθμίζοντας άλλες με λιγότερους πιστούς. Παράλληλα, δεν αναγνώριζε τη κυριαρχία του διεθνούς δικαίου έναντι του εθνικού και ήταν ανεκτικό στη παιδική εργασία. Επιπλέον, η θέση της σαρία αναβαθμιζόταν και οι δικαστές έχαναν την ανεξαρτησία τους.^{134 135}

¹³² *ibid.* Μεταξύ των απολυθέντων βρισκόταν και ο Tantawī που είχε διατηρήσει τη θέση του επικεφαλής των ενόπλων δυνάμεων.

¹³³ Βλ. Sara Abou Bakr, *Morsi issues constitutional declaration*, Daily News Egypt, 22 November 2012, προσβάσιμο στο <https://dailynewsegypt.com/2012/11/22/morsy-makes-new-constitutional-declaration/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 11 Αυγούστου 2018, 13:20).

¹³⁴ Βλ. Gregg Carlstrom, *Controversial clauses in Egypt's constitution*, Al- Jazeera, 30 November 2012, προσβάσιμο στο

Στις αρχές Δεκεμβρίου, ο Morsi ανακοίνωσε ότι θα διεξαχθεί δημοψήφισμα για την έγκριση ή όχι του συντάγματος¹³⁶. Παρά το διχαστικό κλίμα, το σύνταγμα υπερψηφίστηκε. Όμως, οι Αιγύπτιοι εξακολουθούσαν να διαδηλώνουν. Την άνοιξη του 2013 κυκλοφορούσαν φήμες περί επέμβασης του στρατού¹³⁷. Ταυτόχρονα, η κοινή γνώμη είχε αρχίσει να στρέφεται κατά της Αδελφότητας εξαιτίας της μη επίλυσης της οικονομικής κρίσης, της προσπάθειας καταστολής των διαδηλώσεων και της μη αντιμετώπισης της τρομοκρατίας.

Τον Ιούνιο, η πολιτική πόλωση είχε φτάσει στο ζενίθ. Ο πρόεδρος ανακοίνωσε την αύξηση ισλαμιστών αξιωματούχων προκαλώντας στη κοσμική παράταξη τον φόβο «ισλαμοποίησης» του κράτους. Ενώ συγκρούσεις οπαδών του Morsi και αντικυβερνητικών διαδηλωτών μαίνονταν¹³⁸, η κυβέρνηση Obama κάλεσε για συμφιλίωση¹³⁹. Τελικά, όλες οι προσπάθειες εξομάλυνσης της κρίσης απέτυχαν και τον Ιούλιο τη πρωτοβουλία έλαβε ο αιγυπτιακός στρατός.

<https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/11/20121130143923235965.html> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 11 Αυγούστου 2018, 14:00).

¹³⁵ Βλ. Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας για το νέο αιγυπτιακό σύνταγμα: *Egypt's new constitution limits fundamental freedoms and ignores the rights of women*, 30 November 2012, προσβάσιμο στο <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2012/11/egypt-s-new-constitution-limits-fundamental-freedoms-and-ignores-rights-women/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 11 Αυγούστου 2018, 14:30).

¹³⁶ Βλ. *Egypt to hold December referendum on new constitution*, BBC, 01 December 2012, προσβάσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-20568356> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 11 Αυγούστου 2018, 17:00).

¹³⁷ Βλ. Eric Trager, *ό.π.*, σελ. 88.

¹³⁸ Βλ. *Deadly clashes ahead of Morsi's speech*, Al-Jazeera, 23 June 2013, προσβάσιμο στο <https://www.aljazeera.com/news/africa/2013/06/201362611055827634.html> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 11 Αυγούστου 2018, 17:30).

¹³⁹ Βλ. Eric Trager, *ό.π.*, σελ. 92.

Κεφάλαιο 6

Η περίοδος διακυβέρνησης Abdel Sisi (2013-)

Ο Sisi δεν ανέλαβε αμέσως τη προεδρία. Διόρισε μεταβατικό πρόεδρο τον ανώτατο δικαστικό Adli Mansour και εκείνος έλαβε τη διακοσμητική θέση του πρωθυπουργού. Οι επιθετικές διαθέσεις της νέας ηγεσίας φάνηκαν γρήγορα. Οπαδοί του Morsi διαδήλωναν στο Κάιρο. Οι κατασταλτικοί μηχανισμοί του κράτους επιστρατεύτηκαν και η καταστολή ήταν βίαιη. Το αποκορύφωμα της βιαιότητας ήταν η σφαγή στη πλατεία Ραμπάα στις 14 Αυγούστου, όπου 817 άνθρωποι σκοτώθηκαν, οι περισσότεροι οπαδοί της Αδελφότητας¹⁴⁰. Η σφαγή προκάλεσε κατακραυγή, αλλά η κυβέρνηση συνέχισε τη κατασταλτική της πολιτική. Επίσης, ο ανατραπείς πρόεδρος, αφού απήχθη από τις ένοπλες δυνάμεις, τοποθετήθηκε σε άγνωστη τοποθεσία¹⁴¹.

Οι διαδηλώσεις και η καταστολή έμελλε να συνεχιστούν. Στο μεταξύ, ο Morsi προσήχθη σε σειρά από δίκες για σοβαρά αδικήματα¹⁴². Η σύγκρουση κοσμικότητας-Μουσουλμανικής Αδελφότητας γινόταν ολοκληρωτική. Στο εξωτερικό περιβάλλον οι αρχές του 2014 έβρισκαν τις κοσμικές δυνάμεις να δοκιμάζονται σκληρά σε Συρία, Λιβύη, Ιράκ και αλλού από τους φονταμενταλιστές. Στο εσωτερικό, οι αντιδράσεις των οπαδών της Αδελφότητας συνεχίζονταν, αλλά με μειωμένη, πλέον, ένταση. Τον Μάιο, ο Sisi δήλωσε ότι « Δεν θα υπάρχει τίποτα που να καλείται Μουσουλμανική Αδελφότητα κατά τη διάρκεια της θητείας μου». Η δήλωση αυτή παραμονές των προεδρικών εκλογών σε συνδυασμό με το ότι χιλιάδες άνθρωποι είχαν φυλακιστεί και σκοτωθεί εξαιτίας των κατασταλτικών μεθόδων, εξαφάνισε οποιεσδήποτε ελπίδες για πολιτική συμφιλίωση¹⁴³. Στις εκλογές (26- 28 Μαΐου 2014) αναδείχθηκε νικητής με πλειοψηφία, όπως αναμενόταν.

¹⁴⁰ Βλ. Patrick Kingsley, *Egypt's Rabaa massacre: one year on*, The Guardian, 16 August 2014 προσβάσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/16/rabaa-massacre-egypt-human-rights-watch> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 19:10).

¹⁴¹ Βλ. *Egypt's Morsi he was kidnapped before being removed by army*, The Jerusalem Post, 13 November 2013 προσβάσιμο στο <https://www.jpost.com/Middle-East/Egypt-Morsi-says-he-was-kidnapped-before-being-removed-by-army-331597> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 19:30).

¹⁴² Βλ. *Mohammed Morsi, Egypt's ousted president, referred to 3rd trial*, CBC, 21 December 2013 προσβάσιμο στο <https://www.cbc.ca/news/world/mohammed-morsi-egypt-s-ousted-president-referred-to-3rd-trial-1.2472793> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 20:00).

¹⁴³ Βλ. Louisa Loveluck, *Sisi says Muslim Brotherhood will not exist under his reign*, The Guardian, 06 May 2014 προσβάσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2014/may/06/abdel-fatah-al-sisi-muslim-brotherhood-egypt> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 20:25).

Σκοπός του ήταν να δημιουργήσει ένα ισχυρό κράτος. Γι' αυτό, θα συνέχιζε τη καταστολή του ισλαμισμού και θα ενίσχυε την οικονομία μέσω του στρατού¹⁴⁴. Οι κινήσεις αυτές ήταν απαραίτητες. Μπορεί οι αντιδράσεις των οπαδών της Αδελφότητας να βρίσκονταν σε ύφεση, όμως στο εξωτερικό οι φονταμενταλιστές επικρατούσαν. Ήδη, από τον Ιανουάριο, το Ισλαμικό Κράτος (ISIS) είχε καταλάβει τη Ράκα στη Συρία και την είχε ανακηρύξει πρωτεύουσα του εμιράτου που ήθελε να εγκαθιδρύσει, ενώ τον Ιούνιο με μια πετυχημένη επίθεση κατέλαβε τη Μοσούλη και τη Tikrit στο Ιράκ ανακηρύσσοντας στις 29 την ίδρυση του Χαλιφάτου. Οι κατακτήσεις συνεχίστηκαν αναγκάζοντας τις Η.Π.Α. να επέμβουν στρατιωτικά. Τον Σεπτέμβριο, το ISIS αύξησε τα εδάφη του στη Συρία, ο εκπρόσωπος τύπου της οργάνωσης κάλεσε για πραγματοποίηση τρομοκρατικών επιθέσεων στις Η.Π.Α. και σε άλλες χώρες που τις υποστήριζαν και στη Λιβύη, η πόλη Ντέρνα, καταλήφθηκε από παρακλάδι του ISIS¹⁴⁵. Οι επιτυχίες των ισλαμιστών με αποκορύφωμα την ίδρυση Χαλιφάτου έδωσαν ώθηση και στους άνδρες της «Al- Magdis». Όχι μόνο εντατικοποίησε τις επιθετικές της ενέργειες, αλλά τον Νοέμβριο δήλωσε υποταγή στο ISIS. Εκείνο, πλέον, ήταν και στο εσωτερικό της Αιγύπτου.

Οι εξελίξεις αυτές ανησύχησαν τη κυβέρνηση Sisi. Η κοσμικότητα κινδύνευε. Η Μουσουλμανική Αδελφότητα είχε αποδυναμωθεί και «αποκεφαλίστει» η ηγεσία της και λύση έπρεπε να δοθεί στη χερσόνησο του Σινά. Στις αρχές του 2015 ο αιγυπτιακός στρατός επιτέθηκε κατά των ισλαμιστών ανταρτών και εκείνοι πραγματοποίησαν φονικές τρομοκρατικές επιθέσεις ως αντίποινα. Ο Sisi κατηγορήσε την Αδελφότητα για τις επιθέσεις¹⁴⁶. Η σύνδεση της Αδελφότητας με την «Al- Magdis» ήταν μια κίνηση «δαιμονοποίησης» της ώστε να ενταθεί η καταστατική πολιτική του κράτους εναντίον της. Στο μεταξύ, το ISIS επεξέτεινε τα εδάφη του σε Συρία, Λιβύη και Ιράκ, ενώ από το φθινόπωρο ξεκίνησε πλήγματα κατά «ευρωπαϊκών» στόχων¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Marina Ottaway, *Al- Sisi's Egypt: the military moves the economy*, Wilson Center, 2015, σελ. 1.

¹⁴⁵ Βλ. Matissan Rowan, Cameron Glenn, *Timeline: the rise, spread and fall of the Islamic State*, Wilson Center, 05 July 2016/ 01 June 2018 προσβάσιμο στο <https://www.wilsoncenter.org/article/timeline-the-rise-spread-and-fall-the-islamic-state> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 21:00).

¹⁴⁶ Βλ. David D. Kirkpatrick, *Sisi blames Muslim Brotherhood for bombings in Sinai*, The New York Times, 31 January 2015, προσβάσιμο στο <https://www.nytimes.com/2015/02/01/world/middleeast/sisi-blames-muslim-brotherhood-for-bombings-in-sinai.html> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 21:10).

¹⁴⁷ Βλ. Matissan Rowan, Cameron Glenn, *ό.π.*.

Η αιγυπτιακή κυβέρνηση φοβούμενη μια περικύκλωση της από το ριζοσπαστικό Ισλάμ αντέδρασε δυναμικά. Τον Μάιο, με νέα δίκη, ο Morsi καταδικάστηκε σε θάνατο για προδοσία. Η ίδια ποινή επιβλήθηκε και σε άλλες ηγετικές φυσιογνωμίες της οργάνωσης¹⁴⁸. Το καλοκαίρι διεξήχθη η επιχείρηση του στρατού «Martyr's Right» στο Σινά για να καταστραφούν οι βάσεις των ανταρτών. Οι απώλειες ήταν πολλές, αλλά οι ισλαμιστές ένοπλοι δεν ηττήθηκαν πλήρως¹⁴⁹. Παράλληλα, οι διώξεις εναντίον της Μουσουλμανικής Αδελφότητας συνεχίζονταν. Εκείνη, αποστρεφόταν τη βία, ωστόσο το καλοκαίρι υπήρξε ρήγμα στους κόλπους της. Η νεολαία γαλουχημένη από τον αγώνα κατά του Sisi ήθελε βίαιες ενέργειες, εν αντιθέσει με τη «παλαιή» φρουρά που ήταν πιο ειρηνική. Νέες τρομοκρατικές οργανώσεις άρχισαν να εμφανίζονται όπως οι «Revolutionary Punishment» και «Popular Resistance». Μάλιστα, η δεύτερη διεκδίκησε την υπαιτιότητα για τη δολοφονία του Ανώτατου Εισαγγελέα Hisham Barakat¹⁵⁰.

Το 2016 αποτέλεσε το έτος στο οποίο υπήρξε κάποια ύφεση τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της χώρας. Ως προς το εξωτερικό, το ISIS συνέχισε να έχει μεγάλη ισχύ, αλλά πλέον η προέλαση του είχε ανακοπεί στον μεγαλύτερο βαθμό. Σε αντιστάθμισμα είχαν αυξηθεί οι τρομοκρατικές επιθέσεις του ανά τον κόσμο¹⁵¹. Παρά ταύτα, το Κάιρο εξακολουθούσε να επιδιώκει την ήττα του ισλαμισμού. Έτσι, η αιγυπτιακή πολεμική αεροπορία εκτέλεσε βομβαρδισμούς εναντίον στόχων του ISIS στη Λιβύη εξαιτίας του φόνου Αιγύπτιων πολιτών¹⁵², ενώ στο εσωτερικό κατά τόπους επιχειρήσεις στο έδαφος του Σινά οδήγησαν στον φόνο του αρχηγού του ISIS εκεί Abu Duaa al- Ansari¹⁵³.

¹⁴⁸ Βλ. Kristen McTighe, *Ex- Egyptian president Morsi's death sentence upheld*, USA Today, 16 June 2015 προσβάσιμο στο <https://eu.usatoday.com/story/news/world/2015/06/16/former-egyptian-president-morsi-sentenced/28796565/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 21 Αυγούστου 2018, 10:30).

¹⁴⁹ Βλ. Νικόλαος Νικολάου, «Οι πόλεμοι του Σίσι»: η επανεμφάνιση της Αιγύπτου ως περιφερειακής δύναμης, Άμυνα και Διπλωματία, τ. 316, Αθήνα, Expansion Consulting Solutions, 2018, σελ. 44.

¹⁵⁰ Βλ. David D. Kirkpatrick, Mayy El Sheikh, Thomas Merna, *Push for retribution in Egypt Frays Muslim Brotherhood*, 05 August 2015 προσβάσιμο στο <https://www.nytimes.com/2015/08/06/world/middleeast/younger-muslim-brotherhood-members-in-egypt-bridle-at-nonviolent-stance.html> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 22:50).

¹⁵¹ Βλ. Matissan Rowan, Cameron Glenn, *ο.π.*

¹⁵² Βλ. Νικόλαος Νικολάου, *ο.π.*, σελ. 43.

¹⁵³ Βλ. Reuters Staff, *Egypt military says killed leader of Islamic State in Sinai*, Reuters, 04 August 2016 προσβάσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-egypt-islamicstate/egypt-military-says-killed-leader-of-islamic-state-in-sinai-idUSKCN10F24W> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 21 Αυγούστου 2018, 09:00).

¹⁵⁴ Βλ. Amina Ismail, Ahmed Aboulenein, *Egypt accuses Muslim Brotherhood, Hamas of assassinating prosecutor*, Reuters, 06 March 2016 προσβάσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-egypt->

Ενώ η ριζοσπαστική ισλαμική παράταξη είχε δεχθεί ισχυρά πλήγματα, η προσοχή της κυβέρνησης στράφηκε και προς την Αδελφότητα. Οι αιγυπτιακές αρχές τη κατηγόρησαν ότι βρίσκεται πίσω από τον θάνατο του Barakat και νέος γύρος συλλήψεων ξεκίνησε από τον Μάρτιο¹⁵⁴. Με τον φόβο στοχοποίησης από τους ριζοσπάστες «κοσμικών» προσωπικοτήτων, η κυβέρνηση έγινε πιο απολυταρχική και η θέση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων υποβαθμίστηκε. Αυτό φαίνεται από το ότι οι εξωδικαστικές δολοφονίες αυξήθηκαν από 326 το 2015 σε 724 το 2016¹⁵⁵ και από την εξαφάνιση υπόπτων και λοιπών ακτιβιστών¹⁵⁶. Είναι εμφανές ότι με πρόσχημα τη καταπολέμηση της τρομοκρατίας, ο Αιγύπτιος πρόεδρος μπόρεσε να καταπιέσει και πολιτικούς του αντιπάλους.

Η προεδρία του Sisi θα συνεχιζόταν μέσα σε ένα περιβάλλον που είχε μεταβληθεί αισθητά. Στο εξωτερικό το ISIS άρχισε να χάνει την ορμή του. Ο συνασπισμός που μαχόταν εναντίον του πέτυχε όχι μόνο να ανακόψει τη προέλαση του, αλλά και να ανακτήσει χαμένα εδάφη¹⁵⁷. Πλέον, οι ισλαμιστές του Χαλιφάτου θα τηρούσαν αμυντική στάση.

Στην Αίγυπτο, η σύγκρουση κοσμικών και ισλαμιστικών δυνάμεων συνεχίστηκε. Με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα αδύναμη, τα ηνία ανέλαβαν οι ισλαμιστές αντάρτες. Οι επιθέσεις τους εναντίον στρατιωτικών στόχων στο έδαφος του Σινά προκάλεσαν την απάντηση του αιγυπτιακού στρατού. Σποραδικές εμπλοκές οδήγησαν στον θάνατο του νέου αρχηγού των ανταρτών Abu Abas al- Ansari στις 18 Μαρτίου¹⁵⁸. Η επιχειρησιακή αποδυνάμωση των ισλαμιστών στη χερσόνησο τους

[violence/egypt-accuses-muslim-brotherhood-hamas-of-assassinating-prosecutor-idUSKCN0W80GV](#) (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 23:30).

¹⁵⁵ Βλ. *What is like to live under president Sisi?*, Al- Jazeera, 04 July 2017 προσβάσιμο στο <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/04/live-president-sisi-170403084015718.html> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 24 Μαΐου 2018, 15:30).

¹⁵⁶ Βλ. Matthew Bell, *In president Sisi's Egypt human rights are under threat*, PRI, 02 February 2018 προσβάσιμο στο <https://www.pri.org/stories/2018-02-02/president-sisis-egypt-human-rights-are-under-threat> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 23 Μαΐου 2018, 14:20).

¹⁵⁷ Βλ. Matissan Rowan, Cameron Glenn, *ό.π.*.

¹⁵⁸ Βλ. Reuters Staff, *Leader in Egyptian Islamic State affiliate killed in air raid*, Reuters, 02 April 2017 προσβάσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-egypt-insurgency-islamic-state/leader-in-egyptian-islamic-state-affiliate-killed-in-air-raid-idUSKBN1740EK> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 21 Αυγούστου 2018, 12:00).

οδήγησε σε αλλαγή τακτικής. Πέραν των πολεμικών ενεργειών, προκρίθηκε και η διενέργεια τρομοκρατικών επιθέσεων. Η ηγεσία τους έμεινε πιστή στη τακτική αυτή και στη διάρκεια του έτους πραγματοποιήθηκαν πολλές τέτοιες ενέργειες. Οι πιο κορυφαίες ήταν οι επιθέσεις κατά Κοπτών Χριστιανών τον Απρίλιο και κατά τζαμιού σουφιστών τον Νοέμβριο που άφησαν πίσω τους εκατοντάδες νεκρούς και τρομοκράτησαν την αιγυπτιακή κοινωνία. Ταυτόχρονα, ο Sisi προχώρησε και σε αναβάθμιση της θέσης της γυναίκας. Όρισε το 2017 ως το «Έτος της Γυναίκας», ενώ καταδίκασε τις σεξουαλικές επιθέσεις των ανδρών σε βάρος των γυναικών¹⁵⁹.

Οι ενέργειες της κυβέρνησης παρά το ότι ενίσχυσαν τη κοσμικότητα, δεν κατάφεραν να αντιμετωπίσουν οριστικά τους τζιχαντιστές στο Σινά, ενώ η Αδελφότητα εξακολουθούσε να αποτελεί απειλή, αν και αδύναμη. Οι εξελίξεις στη διεθνή σκηνή θα ευνοούσαν το Κάιρο. Από τις αρχές του 2018 είχε καταστεί εμφανές ότι το ISIS ήταν θέμα χρόνου να ηττηθεί εντελώς και οι κοσμικές δυνάμεις να αποκαταστήσουν τη θέση τους¹⁶⁰. Γνωρίζοντας τη δυσχερή συγκυρία για τους ριζοσπάστες ισλαμιστές, ο αιγυπτιακός στρατός από τον Ιανουάριο είχε εμπλακεί σε μεγάλης κλίμακας συμπλοκές με τους ενόπλους στη χερσόνησο. Η επιχείρηση «Sinai 2018» αποσκοπούσε στο να εξολοθρεύσει πλήρως το παρακλάδι του ISIS στην Αίγυπτο μιας και τον Ιούνιο θα διεξάγονταν νέες προεδρικές εκλογές¹⁶¹.

Παράλληλα, νέος γύρος καταστολής ξεκίνησε για την Αδελφότητα. Αν και ο Morsi απέφυγε τη θανατική καταδίκη, η οποία μετατράπηκε σε ισόβια κάθειρξη, η κυβέρνηση προχώρησε σε καταδίκη σε ισόβια κάθειρξη του επικεφαλής της οργάνωσης Mohammed Badie και 17 άλλων εξεχόντων στελεχών. Ακόμα, με τον «Νόμο 22» που εγκρίθηκε τον Απρίλιο, οι αρχές μπορούσαν να κατασχέσουν τα περιουσιακά στοιχεία της Αδελφότητας, η οικονομική δύναμη της οποίας λίγο είχε πληγεί. Η σύγκρουση Sisi- Αδελφότητας έχει και «εξωτερικές» πτυχές. Πολλοί Αδελφοί Μουσουλμάνοι έχουν καταφύγει στο εξωτερικό, όπου έχουν ξεκινήσει

¹⁵⁹ Βλ. Kato Miwa, *Women of Egypt*, The Cairo Review of Global Affairs, 2017 προσβάσιμο στο <https://www.thecaireview.com/essays/women-of-egypt/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 22 Αυγούστου 2018, 17:50).

¹⁶⁰ Βλ. Matissan Rowan, Cameron Glenn, *ο.π.*

¹⁶¹ Βλ. Νικόλαος Νικολάου, *ό.π.*, σελ. 44.

αντιπολιτευτικές ενέργειες. Η κυβέρνηση δεν διστάζει να τους καταδιώξει και να πάρει μέτρα και στο εσωτερικό για να αποτρέψει την επιρροή τους¹⁶².

Τον Ιούνιο ο Sisi επανεκλέγη. Έχοντας ενισχυθεί πολιτικά, οι κατασταλτικές ενέργειες έγιναν πιο σκληρές. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Σινά συνεχίζονται, ενώ η Αδελφότητα υπέστη νέο πλήγμα, όταν σε μαζική δίκη, 75 μέλη της καταδικάστηκαν σε θάνατο για αντιπολιτευτικές ενέργειες¹⁶³. Μέχρι και τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, η εξεταζόμενη σχέση χαρακτηρίζεται από έχθρα.

¹⁶² Βλ. Νικόλαος Νικολάου, *Οι διώξεις του Σίσι εναντίων των Αδελφών Μουσουλμάνων: κίνκαιο άσμα για την Αδελφότητα στην Αίγυπτο;*, Κέντρο Ανατολικών Σπουδών- Πάντειο Πανεπιστήμιο, 07 Μαΐου 2018 προσβάσιμο στο <http://www.kans.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CF%8E%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%83%CE%AF%CF%83%CE%B9-%CE%B5%CE%BD%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BF%CE%BD-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CE%B4%CE%B5%CE%BB%CF%86/2/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 21 Αυγούστου 2018, 13:40).

¹⁶³ Βλ. *Egypt refers 75 defendants to Mufti for death penalty*, Anadolu Agency, 28 July 2018 προσβάσιμο στο <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/egypt-refers-75-defendants-to-mufti-for-death-penalty/1216450> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 05 Αυγούστου 2018, 20:30). Η έγκριση της απόφασης αναμένεται να δοθεί από τον Μέγα Μουφτή.

Επίλογος

Όπως φάνηκε η σχέση κοσμικότητας- Ισλαμικού Κινήματος άρχισε να διαμορφώνεται ήδη από τον 19^ο αιώνα στην Αίγυπτο. Όμως, αποκρυσταλλώθηκε στη μεταπολεμική περίοδο. Ο Abdel Nasser ήταν ο πρώτος πρόεδρος, ο οποίος είχε να αντιμετωπίσει τη πρόκληση του ισλαμισμού, όπως εκείνος εκδηλώθηκε με τη παρουσία της Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Ακολούθησε την «οδό» της καταστολής προσπαθώντας να διαφυλάξει τη θέση του και να διατηρήσει ανέπαφη τη κοσμικότητα που, κατά τον ίδιο, θα οδηγούσε τη χώρα στην ανάπτυξη. Παρά ταύτα, δεν μπόρεσε να συντρίψει πλήρως την Αδελφότητα.

Ο διάδοχος του Anwar Sadat ακολούθησε στην αρχή της προεδρίας του διαφορετική πολιτική. Προσέγγισε τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, ενώ επέτρεψε και σε πιο συντηρητικές ιδέες να αναδειχθούν. Στόχοι του ήταν να ενδυναμώσει τη θέση του στη προεδρία και να καταπολεμήσει τη παράταξη των νασσεριστών και των κομμουνιστών. Όμως, η ανεκτική στάση της κυβέρνησης αποτέλεσε την ευκαιρία να δραστηριοποιηθούν ριζοσπάστες ισλαμιστές με διαφορετική πολιτική θεώρηση. Η δράση τους οδήγησε σε μεταβολή της κρατικής πολιτικής που πλέον έλαβε σκληρό κατασταλτικό χαρακτήρα. Επιπλέον, η Αδελφότητα παρά το ότι επιδίωξε να κρατήσει ήπια στάση, βρέθηκε στο στόχαστρο. Παρά τα πλήγματα που υπέστη, η ισλαμική παράταξη δε στάθηκε δυνατόν να ηττηθεί εντελώς. Μάλιστα, οι ριζοσπάστες πέτυχαν και την δολοφονία του Sadat, γεγονός- καμπή στην νεότερη αιγυπτιακή ιστορία.

Ο νέος πρόεδρος Hosni Mubarak αντιλαμβανόμενος τη δύσκολη θέση του, κράτησε αρχικά ήπια στάση απέναντι στο ισλαμικό κίνημα. Φυσικά, οι κατασταλτικοί μέθοδοι εφαρμόστηκαν για τους υπαίτιους της δολοφονίας του Sadat, αλλά τηρήθηκε γενικά στάση προσέγγισης και ανεκτικότητας. Επίσης, ο ρόλος της κοσμικότητας μειώθηκε. Αυτή η μείωση αποτέλεσε κυβερνητική πολιτική ώστε να ενισχυθεί πολιτικά ο πρόεδρος και να αποτραπούν οι ισλαμιστές από το να αμφισβητήσουν τις πολιτικές

του. Στον πυρήνα του, όμως, το καθεστώς παρέμενε κοσμικό. Τη πρώτη περίοδο της διακυβέρνησής του δεν αντιμετώπισε σημαντικά προβλήματα. Τη δεύτερη όμως (δεκαετία 1990) η κατάσταση χειροτέρευσε. Εκ νέου, η μετριοπαθής στάση της κυβέρνησης έγινε αντιληπτή ως αδυναμία και η ριζοσπαστική παράταξη άρχισε να κερδίζει έδαφος. Ακολούθησε σκληρή σύγκρουση στρατού- ριζοσπαστών με ανάδειξη της τρομοκρατίας στη χώρα. Τελικά, το κοσμικό καθεστώς επιβλήθηκε. Τη τελευταία περίοδο της προεδρίας του οι προκλήσεις ήταν σαφώς λιγότερες στο εσωτερικό, αλλά με την εμφάνιση της Al- Qaeda, αυξήθηκαν στο εξωτερικό. Ο Mubarak τάχθηκε με την αντί-τρομοκρατική συμμαχία, ενώ επιβλήθηκε άγρια καταστολή στο εσωτερικό. Η άφιξη της «Αραβικής Άνοιξης» στη χώρα θα ανέτρεπε το καθεστώς του και θα άνοιγε νέα σελίδα. Σε όλη τη διάρκεια της εξουσίας Mubarak, η Μουσουλμανική Αδελφότητα έγινε πιο «συστημική» και απέφυγε επίσης δυναμικές ενέργειες, αν και βρέθηκε πάλι στο στόχαστρο του κράτους.

Οι διαδηλώσεις στο Κάιρο και αλλού, είχαν ως απόρροια τη πτώση του καθεστώτος Mubarak. Το πολιτικό κενό κάλυψε μια μεταβατική κυβέρνηση υπό τον Tantawi. Αναφορικά με την Αδελφότητα, εκείνη αρχικά επιχείρησε τη προσέγγιση. Επίσης, πλησιάζοντας εκλογές, η προσέγγιση μετατράπηκε σε ανταγωνισμό με τη πολιτική ισχυροποίηση του «Κόμματος Δικαιοσύνης και Ελευθερίας». Η μεταβολή της πολιτικής κατάστασης βρήκε και το ριζοσπαστικό Ισλάμ ενισχυμένο, με τη προσθήκη αυτή τη φορά και της Al- Qaeda. Η δράση του μεταβλήθηκε και έγινε πιο μαχητικό. Φυσικά, η κοσμική κυβέρνηση Tantawi προσπάθησε να το συντρίψει, χωρίς αποτέλεσμα.

Πρόεδρος στις εκλογές του 2012 αναδείχθηκε ο Morsi του «Κ.Δ.Ε.». Η Μουσουλμανική Αδελφότητα μετά από δεκαετίες διώξεων και καταστολής βρισκόταν, πλέον, στην εξουσία. Η παρουσία της, ωστόσο, προκάλεσε πλήγμα στη κοσμική παράταξη. Παρά τη μετριοπαθή στάση του, η θέση του Morsi στην αρχή ήταν «λεπτή» μετά, δε, έγινε ανυπόφορη. Οι στρατιωτικοί ετοιμάζονταν μυστικά να τον ανατρέψουν και οι τζιχαντιστές στο Σινά είχαν εντείνει την αντάρτικη δράση. Κάποιες πολιτικές κινήσεις του ισλαμιστή προέδρου σε συνδυασμό με τη μη βελτίωση της κατάστασης της χώρας οδήγησαν στη πτώση του με πραξικόπημα.

Ο Abdel Sisi εξαρχής είχε να αντιμετωπίσει προκλήσεις τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό. Στο εξωτερικό, η προεδρία του συνέπεσε με το απόγειο ισχύος

του Ισλαμικού Κράτους. Στο εσωτερικό είχε να αντιμετωπίσει τις δυναμικές διαδηλώσεις των Αδελφών Μουσουλμάνων και το παρακλάδι του ISIS στο Σινά. Η πολιτική που ακολούθησε ήταν καθαρά κατασταλτική και βίαιη. Δεν έδειξε καμία επιθυμία προσέγγισης. Συγκρούστηκε δυναμικά σε μια πάλη «μηδενικού αθροίσματος». Βέβαια, εξακολουθεί ακόμα και τώρα να μη δείχνει καμία διάθεση για προσέγγιση ή ειρήνευση. Η αντιπαλότητα του απέναντι στον ισλαμισμό δεν τον απέτρεψε, μάλιστα, από το να πραγματοποιήσει πολεμικές ενέργειες και στο εξωτερικό.

Η σχέση, συνεπώς, κοσμικότητας- Μουσουλμανικής Αδελφότητας και ριζοσπαστικού Ισλάμ στην Αίγυπτο διαμορφώθηκε ως επί το πλείστον σαν μια σχέση σύγκρουσης με λίγες περιόδους συμφιλίωσης και συνεργασίας. Η αντιπαράθεση ήταν και είναι πολιτική με έντονα ιδεολογικά στοιχεία. Είναι φανερό ότι η περίοδος 1954-2018 έδειξε ότι τα κοσμικά καθεστάτα είχαν κερδίσει τη πολιτική μάχη, αλλά όχι τη συνείδηση των Αιγύπτων.

Ποιο το μέλλον της σχέσης με την επανεκλογή του Sisi τον Ιούνιο του 2018; Η κυβέρνηση θα εξακολουθήσει να αντιμάχεται την Αδελφότητα, αλλά επίσης έχει φανεί δύσκολο εκείνη να εξοντωθεί. Επίσης, η τρομοκρατία στο Σινά ανθίζει. Συνεπώς, ο Sisi θα συνεχίσει να ενισχύει τον κοσμικό χαρακτήρα του κράτους. Επιπλέον, θα επιδιώξει να αποδυναμώσει περαιτέρω την Αδελφότητα και όταν εκείνη κριθεί ότι δεν τον απειλεί πολιτικά- οικονομικά, τότε ίσως υπάρξει προσέγγιση. Η προσέγγιση θα εντάσσεται στη προσπάθεια εξουδετέρωσης των τζιχαντιστών με την Αδελφότητα να δρα ως «αντίβαρο».

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Al- Awadi Hesham, *In pursuit of legitimacy: the Muslim Brothers and Mubarak 1982-2000*, New York, Tauris Academic Studies, 2004.

Arafat al- Din Alaa, *The rise of Islamism in Egypt*, Cham, Palgrave- McMillan, 2017.

Berger Morroe, *Islam in Egypt today: social and political aspects of popular religion*, Cambridge, Cambridge University Press, 1970.

Campanis Thanassis, *Once upon a revolution: an Egyptian story*, New York, Simon & Schuster Paperbacks, 2015.

Cantey Seth, *The Middle East and Asia: the World Today series 2008-2018*, Lanham, Rowman & Littlefield, 2018.

Cook Steven A., *The struggle for Egypt: from Nasser to Tahrir square*, New York, Oxford University Press, 2012.

Cremeans Charles D., *The Arabs and the world: Nasser's Arab nationalist policy*, New York, Praeger Inc., 1963.

Dilip Hiro, *War without end: the rise of Islamist terrorism and global response*, New York, Routledge, 2002.

Esposito John L., Tamimi Azzam (Eds), *Islam and secularism in the Middle East*, London, C. Hurst & Co, 2002.

Freedman Robert O. (Ed.), *The Middle East enters the twenty-first century*, Gainesville, University Press of Florida, 2002.

Gerges Fawaz A., *America and political Islam: clash of the cultures or clash of interests?*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

Gerges Fawaz A., *The end of America's moment? Obama and the Middle east*, New York, Palgrave McMillan, 2012.

Gerges Fawaz A., *Making the Arab world: Nasser, Qutb and the clash that shaped the Middle East*, Princeton, Princeton University Press, 2018.

Ghattas Kim, *The Secretary: a journey with Hilary Clinton from Beirut to the heart of American power*, New York, Times Books, 2013.

Gordon Joel, *Nasser: hero of the Arab nation*, Oxford, Oneworld Publications, 2006.

Lewis Bernard, *Faith and power: religion and politics in the Middle East*, Oxford, Oxford University Press, 2010.

Quandt William B. (Ed.), *The Middle East: ten years after Camp David*, Washington DC, The Brookings Institution, 1988.

Ramadan Tariq, *Islam and Arab awakening*, Oxford, Oxford University Press, 2012.

Ranko Annette, *The Muslim Brotherhood and its quest for hegemony in Egypt: state discourse and islamist counter discourse*, Hamburg, Springer VS, 2015.

Rubin Barry (Ed.), *The Muslim Brotherhood: the organization and policies of a global Islamist Movement*, New York, Palgrave MacMillan, 2010.

Schulze Reinhard, *A modern history of the Islamic world*, London- New York, I.B. Tauris, 2000.

Takeyh Rey, Gvosdev Nikolas K., *The receding shadow of the Prophet: the rise and fall of radical political Islam*, Westport, Praeger Publishers, 2004.

Telhami Shibley, *The Stakes: America in the Middle East- the consequences of power and the choice for peace*, Boulder- Colorado, Westview Press, 2002/ 2004.

Trager Eric, *Arab fall: how the Muslim Brotherhood won and lost Egypt in 891 days*, Washington DC, Georgetown University Press, 2016.

Vatikiotis P.J., *Nasser and his generation*, London, CroomHelm Ltd., 1978.

Ελληνόγλωσση

Βατικιώτης Π.Γ., *Ισλάμ και κράτος*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2000.

Κούτσης Αλέξανδρος Σ., *Μέση Ανατολή: διεθνείς σχέσεις και πολιτική ανάπτυξη*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1992.

Λυγερός Σταύρος, *Σταυροφόροι χωρίς σταυρό: ισλαμική τρομοκρατία, ΗΠΑ, νεοοθωμανισμός*, Αθήνα, Α.Α. Λιβάνης, 2010.

Λυμπερόπουλος Κωνσταντίνος, *Η σύγκρουση: ισλαμική πρόκληση και οι στρατηγικές της Δύσης*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2002.

Μάζης Ι.Θ., *Γεωγραφία του ισλαμιστικού κινήματος στη Μέση Ανατολή*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2002.

Πατέλος Κων. Γ., *Η πολιτική εξέλιξη του Ισλάμ*, Αθήνα, Κριτική, 2004.

Πατέλος Κων. Γ., *Το σύγχρονο Ισλάμ- η συνάντηση με τη Δύση: μια ιστορική και πολιτική προσέγγιση*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2006.

Συμπληρωματική

Galal Amin, *Egypt in the era of Hosni Mubarak 1981- 2011*, Cairo- New York, The American University in Cairo Press, 2011.

Hallaq Wael B., *An introduction to Islamic law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.

Kamrava Mehran, *The modern Middle East: a political history since the First World War*, Berkeley& Los Angeles, University of California Press, 2011.

Αρθρογραφία- Εργασίες

Abou Bakr Sara, *Morsi issues constitutional declaration*, Daily News Egypt, 22 November 2012, προσβάσιμο στο <https://dailynewsegypt.com/2012/11/22/morsy-makes-new-constitutional-declaration/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 11 Αυγούστου 2018, 13:20).

Ahram Online, *Brotherhood's FJP wins 59 per cent of Egypt Shura Council seats*, 23 February 2012, προσβάσιμο στο <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/0/35249/Egypt/0/Brotherhoods-FJP-wins--per-cent-of-Egypt-Shura-Cou.aspx> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 10 Αυγούστου, 13:20).

Al- Ahram, *Democratic Alliance (Freedom and Justice)*, 18 November 2011, προσβάσιμο στο <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/33/103/26895/Elections-/Electoral-Alliances/Democratic-Alliance.aspx> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 10 Αυγούστου 2018, 21:30).

Al- Ahram, *Scores die in Sharm el- Sheikh car bombs*, 23 July 2005, Issue No. 752, <https://web.archive.org/web/20130604171305/http://weekly.ahram.org.eg/2005/752/fr5.htm> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 08 Αυγούστου 2018, 21:40).

Al- Jazeera, *Deadly clashes ahead of Morsi's speech*, 23 June 2013, προσβάσιμο στο <https://www.aljazeera.com/news/africa/2013/06/201362611055827634.html> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 11 Αυγούστου 2018, 17:30).

Al- Jazeera, *What is like to live under president Sisi?*, 04 July 2017 προσβάσιμο στο <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/04/live-president-sisi-170403084015718.html> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 24 Μαΐου 2018, 15:30).

Amina Ismail, Aboulenein Ahmed, *Egypt accuses Muslim Brotherhood, Hamas of assassinating prosecutor*, Reuters, 06 March 2016 προσβάσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-egypt-violence/egypt-accuses-muslim-brotherhood-hamas-of-assassinating-prosecutor-idUSKCN0W80GV> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 23:30).

Anadolu Agency, *Egypt refers 75 defendants to Mufti for death penalty*, 28 July 2018 προσβάσιμο στο <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/egypt-refers-75-defendants-to-mufti-for-death-penalty/1216450> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 05 Αυγούστου 2018, 20:30). Η έγκριση της απόφασης αναμένεται να δοθεί από τον Μέγα Μουφτή.

BBC, *Egypt Supreme Court calls for parliament to be dissolved*, 14 June 2012, προσβάσιμο στο <https://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18439530> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 10 Αυγούστου 2018, 11:25).

BBC, *Egypt to hold December referendum on new constitution*, 01 December 2012, προσβάσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-20568356> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 11 Αυγούστου 2018, 17:00).

BBC, *Egypt's islamist parties win elections to parliament*, 21 January 2012, προσβάσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-16665748> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 10 Αυγούστου 2018, 21:45).

Bell Matthew, *In president Sisi's Egypt human rights are under threat*, PRI, 02 February 2018 προσβάσιμο στο <https://www.pri.org/stories/2018-02-02/president-sisis-egypt-human-rights-are-under-threat> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 23 Μαΐου 2018, 14:20).

Carlstrom Gregg, *Controversial clauses in Egypt's constitution*, Al- Jazeera, 30 November 2012, προσβάσιμο στο <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/11/20121130143923235965.html> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 11 Αυγούστου 2018, 14:00).

CBC, *Mohammed Morsi, Egypt's ousted president, referred to 3rd trial*, 21 December 2013 προσβάσιμο στο <https://www.cbc.ca/news/world/mohammed-morsi-egypt-s-ousted-president-referred-to-3rd-trial-1.2472793> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 20:00).

Dickinson Elizabeth, *Anatomy of a dictatorship: Hosni Mubarak*, Foreign Policy, 04 February 2011, <http://foreignpolicy.com/2011/02/04/anatomy-of-a-dictatorship-hosni-mubarak/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Μαΐου 2018, 11:30).

Encyclopedia, <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/political-islam> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 03 Αυγούστου 2018, 23:30).

France24, *Egypt braces for nationwide protests* 25 January 2011, προσβάσιμο στο <https://web.archive.org/web/20110201013309/http://www.france24.com/en/20110125-egypt-braces-nationwide-protests> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 10 Αυγούστου 2018, 20:39).

Hajjar Lisa, *Suleiman: The CIA's man in Cairo*, Al- Jazeera, 07 February 2011 προσβάσιμο στο <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/02/201127114827382865.html> / (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 19 Αυγούστου 2018, 20:00).

Hendrix Steve, Londono Ernesto, *Egypt's Morsi makes bid to reinstate islamist-dominated parliament*, The Washington Post, 08 July 2012, προσβάσιμο στο https://www.washingtonpost.com/gdpr-consent/?destination=%2fworld%2fegypts-morsi-makes-bid-to-reinstate-islamist-parliament%2f2012%2f07%2f08%2fgJQAQTnDWW_story.html%3futm_term%3d.ea743035a2b2&utm_term=.4c30a4142865 (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 22 Μαΐου 2018, 10:15).

Isserof Ami, *Sayyid Qutb*, Encyclopedia of the Middle East, 7 Δεκεμβρίου 2008, προσβάσιμο στο http://www.mideastweb.org/Middle-East-Encyclopedia/sayyid_qutb.htm (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 4 Αυγούστου 2018, 12:30).

Kingsley Patrick, *Egypt's Rabaa massacre: one year on*, The Guardian, 16 August 2014 προσβάσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/16/rabaa-massacre-egypt-human-rights-watch> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 19:10).

Kirkpatrick David D., El Sheikh Mayy, Merna Thomas, *Push for retribution in Egypt Frays Muslim Brotherhood*, 05 August 2015 προσβάσιμο στο <https://www.nytimes.com/2015/08/06/world/middleeast/younger-muslim-brotherhood-members-in-egypt-bridle-at-nonviolent-stance.html> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 22:50).

Kirkpatrick David D., *Sisi blames Muslim Brotherhood for bombings in Sinai*, The New York Times, 31 January 2015 προσβάσιμο στο <https://www.nytimes.com/2015/02/01/world/middleeast/sisi-blames-muslim-brotherhood-for-bombings-in-sinai.html> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 21:10).

Knell Yolande, *The complicated legacy of Egypt's Hosni Mubarak*, BBC, 25 January 2013, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-21201364> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 08 Αυγούστου 2018, 17:40).

Loveluck Louisa, *Sisi says Muslim Brotherhood will not exist under his reign*, The Guardian, 06 May 2014 προσβάσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2014/may/06/abdel-fatah-al-sisi-muslim-brotherhood-egypt> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 20:25).

McTighe Kristen, *Ex- Egyptian president Morsi's death sentence upheld*, USA Today, 16 June 2015 προσβάσιμο στο <https://eu.usatoday.com/story/news/world/2015/06/16/former-egyptian-president-morsi-sentenced/28796565/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 21 Αυγούστου 2018, 10:30).

Miwa Kato, *Women of Egypt*, The Cairo Review of Global Affairs, 2017 προσβάσιμο στο <https://www.thecaireview.com/essays/women-of-egypt/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 22 Αυγούστου 2018, 17:50).

Muqtadar Khan, *What is political Islam?*, E- International Relations, 10 March 2014, προσβάσιμο στο <https://www.e-ir.info/2014/03/10/what-is-political-islam/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 03 Αυγούστου 2018, 00:00).

Ottaway Marina, *Al- Sisi's Egypt: the military moves the economy*, Wilson Center, 2015 προσβάσιμο στο <https://www.wilsoncenter.org/publication/al-sisis-egypt-the-military-moves-the-economy>

Plett Barbara, *Egypt tries to understand the Luxor massacre*, BBC, 01 December 1997, http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/from_our_own_correspondent/34587.stm (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 08 Αυγούστου 2018, 20:05).

Reuters Staff, *Egypt military says killed leader of Islamic State in Sinai*, Reuters, 04 August 2016 προσβάσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-egypt-islamicstate/egypt-military-says-killed-leader-of-islamic-state-in-sinai-idUSKCN10F24W> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 21 Αυγούστου 2018, 09:00).

Reuters Staff, *Leader in Egyptian Islamic State affiliate killed in air raid*, Reuters, 02 April 2017 προσβάσιμο στο <https://www.reuters.com/article/us-egypt-insurgency-islamic-state/leader-in-egyptian-islamic-state-affiliate-killed-in-air-raid-idUSKBN1740EK> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 21 Αυγούστου 2018, 12:00).

Rowan Matissan, Glenn Cameron, *Timeline: the rise, spread and fall of the Islamic State*, Wilson Center, 05 July 2016/ 01 June 2018 προσβάσιμο στο <https://www.wilsoncenter.org/article/timeline-the-rise-spread-and-fall-the-islamic-state> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 21:00).

Sharp Jeremy M., *Egypt: 2005 presidential and parliamentary elections*, 15 January 2006, https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metacrs10216/m1/1/high_res_d/RS22274_2006Jan15.pdf (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 09 Αυγούστου 2018, 9:30).

The Jerusalem Post, *Egypt's Morsi says he was kidnapped before being removed by army*, 13 November 2013 προσβάσιμο στο <https://www.jpost.com/Middle-East/Egypt-Morsi-says-he-was-kidnapped-before-being-removed-by-army-331597> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 20 Αυγούστου 2018, 19:30).

Wedeman Ben, Faraj Caroline, Zappori Michal, *Egypt ties Dahab blasts to other attacks*, CNN, 26 April 2006 <https://web.archive.org/web/20060624043947/http://www.cnn.com/2006/WORLD/meast/04/26/egypt.blasts/index.html> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 08 Αυγούστου 2018, 22:10).

Whitaker Brian, *200 held in Cairo swoop on militants*, Guardian, 02 May 2005, <https://www.theguardian.com/world/2005/may/02/brianwhitaker> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 09 Αυγούστου 2018, 11:30).

Έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας για το νέο αιγυπτιακό σύνταγμα: *Egypt's new constitution limits fundamental freedoms and ignores the rights of women*, 30 November 2012, προσβάσιμο στο <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2012/11/egypt-s-new-constitution-limits-fundamental-freedoms-and-ignores-rights-women/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 11 Αυγούστου 2018, 14:30).

Νικολάου Νικόλαος, «Οι πόλεμοι του Σίσι»: η επανεμφάνιση της Αιγύπτου ως περιφερειακής δύναμης, Άμυνα και Διπλωματία, τ. 316, Expansion Consulting Solutions, Αθήνα, Μάιος 2018.

Νικολάου Νικόλαος, *Αίγυπτος και «Αραβική Άνοιξη»: μια ολοκληρωμένη διαδικασία;*, Εργασία που υποβλήθηκε στα πλαίσια του μαθήματος «Επίλυση Συγκρούσεων» Αθήνα, Ε.Κ.Π.Α., 2018.

Νικολάου Νικόλαος, *Οι διώξεις του Σίσι εναντίων των Αδελφών Μουσουλμάνων: κίνδυνος άσματος για την Αδελφότητα στην Αίγυπτο;*, Κέντρο Ανατολικών Σπουδών- Πάντειο Πανεπιστήμιο, 07 Μαΐου 2018 προσβάσιμο στο <http://www.kans.gr/%CE%BF%CE%B9-%CE%B4%CE%B9%CF%8E%CE%BE%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%83%CE%AF%CF%83%CE%B9-%CE%B5%CE%BD%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BF%CE%BD-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CE%B4%CE%B5%CE%BB%CF%86/2/> (ημερομηνία και ώρα πρόσβασης: 21 Αυγούστου 2018, 13:40).

